

“İSLÂM GARİP BAŞLADI...” HADİSİNE ORJİNAL BİR BAKIŞ AÇISI GETİREN MEHMET FEYZÎ EFENDİ’NİN PEYGAMBERLİK ve SÜNNET ANLAYIŞI

Understanding of Prophecy and Sunnah of Mehmet Feyzî Efendi who have made an original comment about the hadith of “Islam began odd ...”

Bekir TATLI*

Özet

“İslâm garip olarak başlamıştır, başladığı gibi tekrar garipliğe dönecektir; gariplere ne mutlu!” şeklinde nakledilen ve muteber hadis kaynaklarında oldukça yaygın olarak yer alan hadis, genellikle hep olumsuz bir algı bırakmış ve İslâm dininin gittikçe zayıflayıp, kıyamete yakın garip bir hale dönüşeceği, başladığı gibi zayıf bir halde sona ereceği şeklinde anlaşılmıştır. Ne var ki, hadis metninin sonunun “Gariplere ne mutlu!” şeklinde bitiyor olması, ortada üzülmeyi gerektirecek bir durum olmadığını ifade etmektedir. İşte Mehmet Feyzî Efendi de bu hadis hakkında oldukça olumlu bir bakış açısı geliştirmiş ve bundan müsbet bir anlam çıkarmıştır. Buna göre, hadis metninde yer alan “garip” benzerleri arasında eşsiz (*adîmü’n-naẓîr*) anlamına gelmektedir ve bu da İslâm’ın tıpkı başladığı gibi eşsiz ve benzersiz olarak sona ereceğini ifade etmektedir. Bu çalışmamız, “Kur’ân’ın, *ehâdis-i Nebeviyye’nin ve ulemânın irşâdından başka çâre yoktur.*” diyen ve hayatı boyunca Kur’ân ve Sünnet’e bağlı bir hayat süren Mehmet Feyzî Efendi’nin Peygamber ve Sünnet anlayışını da ortaya koymak suretiyle onun bu konulardaki kendine has bakış açısını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Peygamber, Sünnet, hadis, Mehmet Feyzî Efendi, gurebâ hadisi

MEHMET FEYZÎ EFENDİ’NİN (1912-1989) KISACA HAYATI

Büyük vatan şâiri Mehmet Emin Yurdakul’un, “Bir yerin adına denince Türk ülkesi, gözüüm bayrak arar, kulağım ezan sesi!” dizelerinde dile getirdiği gibi, Anadolu’nun bağır yanık vatan toprağı Kastamonu’nun ezan sesleriyle yankılanmaya devam etmesinde en büyük emek sahiplerinden biridir şüphesiz Mehmet Feyzî Efendi.

Son dönem Kastamonulu en etkili fikir adamlarından Mehmet Feyzî Efendi, Temmuz 1912’de Kastamonu’da doğmuştur. Babası İzzet Efendi, annesi Hâfıza Ayşe Hanım’dır.¹ Mahalle mektebindeki tahsilinden sonra Hafız Ömer Fâzıl Aköz’den hıfzını tamamlamış ve kıraat dersleri almıştır. Ayrıca Hafız Tefvik, Hafız Abdurrahman ve Reisülkurra Hoca Kâmil Efendi’lerden temel İslâmî ilimlerle ilgili dersler okumuştur. Muvazzaf ve ihtiyat askerlik görevleri sebebiyle İstanbul’da bulunduğu 1935-1937 yılları arasında Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi, Hüsrev Hoca ve Abdülhakim Arvasî gibi âlimlerin tefsir ve hadis derslerine katılmıştır. Askerliği süresince erata Kur’an öğretmiş, tâlim ve tecvid dersleri vermiştir. Annesinin vefatından sonra teyzesi tarafından evlat edinilen Mehmet Feyzî’nin “Pamukçu” olan soyadı “Şallıoğlu” şeklinde değişmiştir. Askerlik dönüşünde o yıllarda Kastamonu’da ikamet eden Said Nursi’den dersler almış, “Serkâtibi” olarak onun hizmetinde bulunmuş ve *Risâle-i Nur*’un tamamını müellifine okumuştur. Said Nursi ile olan yakınlığı sebebiyle açılan davalarda yargılanmıştır. Bu yüzden 1943’te Denizli Cezaevi’nde dokuz ay, 1948’de Afyon Cezaevi’nde on ay süreyle mahpus kalmış ancak

* Doç. Dr., Çukurova Üniv. İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, e-posta: btatli@cu.edu.tr

¹ Talebelerinden merhum Hüseyin Eroğlu’nun, Kastamonu Nüfus Müdürlüğü’nden çıkardığı şecereye göre Mehmet Feyzî Efendi’nin büyük dedeleri Medine-i Münevvere’den gelmiş olup kendilerine “Köleoğulları” denilirmiş. Nüfusta yer alan bilgiler şu şekilde verilmiştir: İzzet Efendi (babası, 1291), Hüseyin Efendi (dedesi, 1258), Ahmet Efendi (büyük dedesi, 1222), Abdullah Efendi (babasının dedesi?). Bkz. Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 242-243, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.

her iki davadan da beraat etmiştir. 1957’de Muallim İbrahim Efendi’nin kızı Melek Hanım’la yaptığı evlilikten biri erkek beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Uzun yıllar yüksek tansiyondan mustarip olan Mehmet Feyzî Efendi 1975’te ciddi bir böbrek rahatsızlığı, 1983’te de kısmi felç geçirmiştir. Mi‘rac kandiline denk gelen 4 Mart 1989 tarihinde Kastamonu’da vefat etmiş, cenaze namazı Hz. Pir Şeyh Şa‘bân-ı Velî Camii’nde kılınmış ve Gümüşlüce Mezarlığı’ndaki aile kabristanına defnedilmiştir.² Gıyâbî cenaze namazının pek çok farklı merkezde kılındığı bilinmekle birlikte, bunlardan en enteresanı şüphesiz Mekke-i Mükerreme’de Ka‘be-i Muazzama’da Amasyalı Nimetullah Hoca’nın kıldırması olduğu gıyâbî cenaze namazıdır.³ Rahmetullahi aleyhi ve aleyhâ ecmaîn.

TAHSİL HAYATI, OKUDUĞU VE OKUTTUĞU KİTAPLAR

Mehmet Feyzî Efendi’nin tahsil hayatına baktığımızda onun, askerlik öncesi ve sonrasında oldukça yoğun bir eğitim faaliyetinin içinde yetiştiğini söylememiz mümkündür.

Tahsiline ilk olarak mahalle mektebi denilen bir çeşit anaokulunda başlamıştır. Mahalle mektebinin hocası, aynı zamanda komşuları da olan **“Çerkez Hoca Hanım”** diye meşhur **Ayşe** hanımdır. Kıvrak bir zekâyâ, dirayetli bir muhakeme gücüne, kuvvetli bir hafızaya ve otoriteye sahip, aynı zamanda güçlü bir hâfız olan bu hoca hanım, çevresinde son derece sevilen, sayılan ve bir çok konuda kendisine danışılan yüksek karakterli bir şahsiyettir. Mehmet Feyzî Efendi’nin ileriki hayatında, bu hoca hanımın sayılan bazı karakterleri, belli açılardan öz benliğinde yer edecek ve çevresindeki insanlara açılımında oldukça etkili olacaktır.⁴

Mehmet Feyzî Efendi, yedi yaşına bastığında, o zamanın ilkokulu durumunda olan **“Yârabcı”** adındaki ilk mektebe kaydolmuştur. Bu okul, altı senelik olup, üç ayrı devreden ibaretti. İlk iki senelik kısma **“ûlâ”** (ilk), ikinci iki senelik bölüme **“vüstâ”** (orta), son iki yıllık devreye de **“uhrâ”** (son) denilirdi. O dönemde bu okullarda eğitim ve öğretim o kadar ciddi ve sıkıdır ki çok az kişi ancak son bölüme gelir ve okulu bitirebilirdi. Mehmet Feyzî Efendi, adı geçen okulu yüzünün akıyla başarılı bir şekilde bitirmiş, bu okulda kültürünü oldukça artırmıştır. Bir bakıma o günün altı senelik tahsili, bugünün ilk, orta ve belki de lisesini kapsayan bir önemi ve değeri haizdir. Mehmet Feyzî Efendi bu okulda tarih, coğrafya, fen, fizik, kimya, kozmoğrafya, psikoloji ve sosyoloji gibi dersler okumuştur.⁵

---

² Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Özdağ, Musa, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu 2010; Küllüoğlu, Rafet, *Mehmed Feyzî Efendi’den Feyizli Sözler*, s. 12-30, Cihan Yayınları, İstanbul ts.; Baltacı, Burhan, “Şallıoğlu, Mehmet Feyzi”, *DİA*, XXXVIII, 310, İstanbul 2010. Mehmet Feyzî Efendi’nin hayatı ve fikirleri hakkında ayrıca bkz. Özdağ, Musa, *Kastamonu’nun Manevî Mimarları-1 -Mehmed Feyzî Efendi*, Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı (Türkav) Kastamonu Şubesi Kültür Hizmeti, Kastamonu 2013; Atasoy, İhsan, *Bediüzzaman’ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzi Efendi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009; Küllüoğlu, Rafet, “Mehmet Feyzî Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, *Mehmed Feyzî Efendi’nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, s. 24-40, Ziya Ofset, İstanbul 1998; Cebecioğlu, Ethem, “Mehmed Feyzi Efendi”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, X, 291-293, İstanbul 1996; Şahiner, Necmeddin, *Üç Feyizli Nur*, s. 21-87, 68, Şahdamar Yayınları, İzmir 2009; Özer, Ahmed, *Kastamonu Fedâkârları*, s. 75-135, Işık Yayınları, İzmir 2010.

Bazı eserlerde (mesela bkz. Baltacı, 310; Şahiner, s. 21; Özer, s. 75) Mehmet Feyzi Efendi’nin doğum tarihi olarak kaydedilen 28 Mart 1912 tarihi, yakın talebesi Musa Özdağ tarafından bizzat Mehmet Feyzî Efendi’nin sözlü beyanlarına ters düştüğü için doğru bulunmamıştır. Biz de bu yüzden Özdağ’ın “yaz mevsimi, Temmuz’un sonu” ifadelerinden (*Feyizler Sultanı*, s. 20) dolayı burada Temmuz 1912 tarihini esas aldık. Ayrıca Şahiner tarafından kaydedilen ve 15 Haziran 1944 Denizli Ağır Ceza Mahkemesi tarafından hazırlanan beraat kararında Mehmet Feyzi Efendi’nin 1328 doğumlu olduğu belirtilmiştir ki bu durumda kendisinin doğum yılı da milâdî 1910-1911 yıllarına tekabül etmektedir. Bkz. Şahiner, s. 21, 64.

³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 96.

⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 36-37.

⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 37.

Mehmet Feyzî Efendi, bu sıralarda zâhirî ve bâtinî ilimlerde tam bir uzman olan Sinan Bey Camii imamı ve Nasrullah Camii hatibi **Kurrâ Hâfız Ömer Aköz Efendi** ile tanışmış ve kendisinden Kur'ân-ı Kerim **hıfzını ve tâlimini** ikmal etmiştir. Ayrıca ondan **ilm-i irtifâ** öğrenmiş, *Mukaddeme-i Cezeriyye* ve *Tecvîd-i Edâiyye*'yi okumuştur.⁶

Yine, Kastamonu hocalarından tâlim-i Kur'ân'da ders arkadaşı olan Mercanzâde lakabıyla bilinen **Hafız Tevfik Efendi**'den askerlik öncesinde ve sonrasında *Kıraat-ı Seb'a'yı*; **Hafız Abdurrahman Efendi**'den *Sarf-Nahiv* ve fıkıhtan *Halebî*'yi; **Hoca Mehmet Kâmil Efendi**'den *Mültekâ*'yı, âdâptan *Şir'atü'l-İslâm*'ı ve akâitten *el-Fıkhu'l-Ekber*'i okumuşlardır.

İlme olan aşkı ve şevki askerliğinde de devam etmiş, buna bağlı olarak askerlik süresince de cumartesi-pazar evci çıktıklarında ilim ve tedrisat meclislerine devam etmişlerdir. Bu meyanda cumartesi günleri evci çıkar ve Fatih dersiâmlarından ve aynı zamanda akrabası olan **Hoca Ahmet Efendi**'nin evinde misafir olurdu. Pazar günleri öğleden evvel Sultan Ahmet Camii'nde Ayasofya hocalarından **Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi**'den *Tefsir-i Âlûsî* okurlardı. Öğle namazından sonra Fatih'de **Hüsrev Hoca Efendi**'den *Buhârî-i Şerîf*, ikindiden sonra da Beyazıt Camii'nde **Seyyid Abdulkâmil Arvâsî Hazretleri**'nin verdiği Fahrüddin er-Râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr* derslerini dinlemeğe giderdi.

Askerliği süresince İstanbul'un bu seçkin ulemasının derslerine devam etmekle beraber kışlada ilmî sohbetlerde bulunurdu. Bu sohbetlere erat ve subaylar katılır ve burada kendisine sorulan ilmî sorulara etraflıca cevaplar verirdi. Hatta erat içerisinde okuttuğu kimselerden bazılarının daha sonra sivil hayatlarında imamlık görevi aldıkları bilinmektedir.

Mehmet Feyzî Efendi askerlik dönüşünde, kendisinden daha önce Kastamonu'ya gelmiş olan **Bedüzzaman Said Nursî** ile tanışmış ve onun hususî hizmetinde bulunmuş, ondan Kelâm, İslâm Felsefesi ve Mantık'a dair dersler almıştır. 1940'lı yıllarda Denizli ve Afyon mahkemelerindeki müdafaasında Mehmet Feyzî Efendi, bu hocasından aldığı eğitimden şöyle söz etmiştir: "...*Ben Risâle-i Nur müellifini beş senedir tanırım. Üç senedir mütemediyen hakâik-i imâniyye ve Kur'âniyye'yi ders almak için yanına gittim ve eserlerinin çoğunu okudum...*"; "...*Fuyûzât-ı ilmiyyesiyle ve yüz otuza varan âsâr-ı kutsiyyesinin hakâikiyle beni iman yolunda terakki ettiren bu mümtaz allâme-i zamana sönmez bir varlıkla hürmetim vardır. Bu hürmetim ebede kadar inşallah gidecektir.*"⁷

Mehmet Feyzî Efendi daha sonra hususî ilmî çalışmalarını âsûde bir şekilde yürütmek, isteyenlere ders vermek ve aynı zamanda bütün bu çalışmaların bir meyvesi olan bereketli sohbetleriyle ziyaretine gelenleri Rasûlullâh'ın akvâl ve ahvâline cezbetmek gibi hizmetlere yönelik olarak evinin bir odasını dersane edinmiştir.

Mehmet Feyzî Efendi derslerini çoğu zaman günümüz tekniğine uygun olarak *yazdırma, önceden hazırlanma, ödev verme ve soru cevap* tarzında yürütmüş; öğretilen konuları daha sonra özetleyip ana fikrini belirleme yönüne giderek, öğrencilerin verilen dersi daha sağlam ve pratik bir şekilde kavramalarını sağlamıştır. Okutmuş olduğu **dersler** arasında, Arap dili grameri (sarf-nahiv), akâid, kelâm, fıkıh, tefsir, hadis ile tasavvufa dair çeşitli kitaplar yer almaktadır. Ayrıca ve özellikle Kur'ân-ı Kerim'in okunması ve okutulmasıyla ilgili olarak çeşitli tecvid ve kıraat kitaplarını, hem *teorik* olarak

⁶ Hafız Ömer Efendi, Mehmet Feyzî Efendi'nin Kur'ân-ı Kerim tâliminin ve harfleri telaffuzunun yaratılıştan gelen fitrî bir özellik olduğunu dile getirmiş. Mehmet Feyzî Efendi de hocası Hafız Ömer Efendi hakkında bilgi vermiş ve ondan ne kadar ders aldığı sorulduğunda şöyle demiştir: "Çok aldım; küçüklüğümden beri ders aldığım gibi İstanbul'da asker iken de ders almıştım. Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde hatiplik, Sinanbey Camii'nde de imamlık yapmıştı. Eskiden öyle idi, sonradan imam ve hatiplik birleştirildi. Şurada (evine yakın bir yeri tarif ediyor) bir mescid vardı, yıkıldı. Kayınpederi orada idi. Hafız Ömer Efendi de orada mukâbele okurdu. Aslen buralı (Kastamonulu) idi. Medine'de de mukâbele okumuş; hesap yönü de kuvvetli bir zâttı. Allah rahmet eylesin." Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 231, 237, 367. Hafız Ömer Efendi'nin hayatı ve hocaları hakkında bilgi için ayrıca bkz. Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 52, 218-220.

⁷ Özer, *Kastamonu Fedakârları*, s. 117, 121.

okutmuş, hem de *pratik* olarak ders vermiştir. Bu kitaplar içerisinde *İlm-i Tashîh-i Hurûf (Tâlim)*, *Aşere*, *Takrîb*, *İthaf* ile ilgili eserler vardır. Kendisinden ders alanlar arasında profesörler, öğretmenler, müftüler, vaizler, imamlar ve sair meslek mensupları ile halk tabakasından nice insanlar bulunmaktadır.⁸

Nice öğrenciler yetiştiren Mehmet Feyzî Efendi'nin talebelerine bizzat okuduğu/okuttuğu ya da kendi gözetiminde okunmalarını sağladığı eserlerden bir kısmı⁹ şunlardır:

1. *Sarf-Nahiv*,
2. *Fıkh-ı Semerkandî*,
3. *İhyâu Ulûmiddîn* (akâid ve hac bahsi),
4. *Şemâil-i Şerîf Şerhi* (Aliyyü'l-Kârî),
5. *Hadis-i Erbaîn Şerhi* (Birgivî, Akkirmânî, İsmail Hakkı Bursevî),
6. *Hülâsatü'l-Buhârî / Tecrîd-i Sarîh Şerhi* (Şerkavî)¹⁰,
7. *Akâid-i Neseî Şerhi* (Sâ'düddîn Taftezânî),
8. *Cezerî Tecvidi* (Osmanlı Türkçesi),
9. *Kenzu'l-ummâl* (Müttakî el-Hindî),
10. *Mârifetnâme* (Erzurumlu İbrahim Hakkı),
11. *Muhammediyye Şerhi* (İsmail Hakkı Bursevî)¹¹,
12. İsmail Hakkı Bursevî'nin şiirleri,
13. *Pendnâme Şerhi*¹²,
14. Mevlânâ'nın menâkıbıyla ilgili bir kitap,
15. *Divan-ı Alevî* (Ali isminde bir müellife ait),
16. *İslam'da Kardeşlik Hukuku* (İmam Şa'rânî),
17. *Tasavvuf ve Hayat* (İmam Şa'rânî),
18. *Mürtede Ait Hüükümler* (İmam Şa'rânî),
19. *Kitâbü'l-İbrîz*¹³,
20. *İnsan-ı Kâmil*¹⁴,
21. *Nakşibendîlerle ilgili bir kitap* (Muhammed Parsa).¹⁵

---

⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 86. Mehmet Feyzî Efendi'nin ders okutma usûlü hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Küllüoğlu, "Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", s. 33-40.

⁹ Burada bahsedilen kitaplar için bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 103, 139, 178, 292-293.

¹⁰ Abdullah b. Hicazî b. İbrahim el-Ezherî Şerkavî'nin (v. 1227/1812) *Fethu'l-mübdî bi-şerhi Muhtasari'z-Zebîdî* adlı eseri olmalıdır.

¹¹ *Şerh-i Muhammediyye: Ferâhu'r-ruh* adlı eserdir ki, Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin (v. 857/1453) kitabı üzerine İsmail Hakkı Bursevî tarafından yapılan bir şerhtir.

¹² Muhtemelen İran edebiyatından ahlâkla ilgili bir kitap olan ve Mehmed Murad Nakşibendî Şeyh Hafız (1788-1848) tarafından yazılan *Kitab-ı ma hazar Şerh ala Pend-i Attar: Pendname-i Attar Şerhi* olmalıdır. Hazırlayanlar: Muhammet Altaytaş, Emir Hüseyin Yiğit, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2012.

¹³ Abdülaziz b. Mes'ûd b. Ahmed ed-Debbağ, Abdülaziz Debbağ (v. 1132/1720), *Kitabü'l-ibriz*: Der. Ahmed İbn Mübarek, tercüme: Abdullah Arıç, H. Mehmed Yeniler, Seha Neşriyat, İstanbul 1997.

¹⁴ Muhtemelen İbrahim Hakkı Erzurumî'nin (v. 1194/1780) *İnsan-ı Kâmil* adlı eseridir. Sadeleştiren: İ. Turgut Ulusoy, Hisar Yayınevi, İstanbul ts. Aynı isimli Kutbüddin Abdülkerim b. İbrahim Abdülkerim el-Cilî'ye (v. 832/1428) ait de bir eser vardır. Çev. Abdülkadir Çiçek. Üçdal Neşriyat, İstanbul 1974.

¹⁵ *Risale-i Kudsiyye: Muhammed Bahaeddin Hazretlerinin Sohbetleri* adıyla neşredilen ve Hâce Ebü'l-Feth Celeleddin Muhammed Parsa b. Muhammed, Muhammed Parsa'nın (v. 822/1420) eseri olabilir. Çev. Necdet Tosun, Erkam Yayınları, İstanbul 1998.

Önde gelen talebelerinden, emekli imam-hatip merhum İbrahim Küçük'ün beyanlarına göre de Mehmet Feyzî Efendi 1950-1960 seneleri arasında 10 yıl süreyle kendilerine Arapça ve çeşitli kitaplardan Akâid-i İslâmiyye'nin yanısıra, *Şemâil-i Şerif*'i, *Hadîs-i Erbaîn Şerhi*'ni, İbn Kemal'in *Risâle-i Münîre*'sini, İmam-ı A'zam'ın *Fıkh-ı Ekber*'inin *Ebû'l-Müntehâ Şerhi*'ni, *Buhârî-i Şerif*'i, İmam Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmiddîn*'inden Akâid bahsini, muhtelif eserlerden İslâm Fıkhı'ni, yine akâidden *Emâlî* metnini, *et-Ta'lim ve'l-müte'allim*'i (*Ta'limü'l-müte'allim* olsa gerek) okutmuş, *Nesefî*, *İbn Abbas*, *Hâzin* ve *Kâdî Beyzâvî* tefsirlerinden okuduklarını takip etmiş; zaman zaman bir kısmını yazdırarak ve serbest bir şekilde müzakere ettirerek çok esaslı bir tedrisat faaliyetine girişmiştir.¹⁶

Bir diğer talebesi ise bunlara ilâveten *Ta'limü'l-müte'allim* (Zernûcî), *Tenkîhu'l-keîâm fî akâidi ehli'l-İslâm* (Abdüllatif Harputi), *Cevheru'l-akîd*, *İlm-i hadîsi şerîf* adlı eserleri de eklemiş ve Mehmet Feyzî Efendi'nin ayrıca bazı talebelerinin çeşitli tefsirlerden okumalarını takip ettiğini ve Kur'ân tâlimi derslerini 1980'li yıllara kadar devam ettirdiğini zikretmiştir.¹⁷

***

Sayınca az da olsa Mehmet Feyzî Efendi'nin bizzat kendisinin kaleme aldığı ve bizlere yazılı olarak intikal eden bazı eserler de vardır. Bunlar arasında *Risâle-i Nûr* serisinden *Asây-ı Musa*'da geçen Arapça kelimelerin manalarını açıklamak için bizzat Said Nursî'nin isteği üzerine yazdığı ve onun büyük takdirini kazanan bir *Lügatçe*, *Tarihçe-i Hayat*'da yer alan Üstâd'ın Kastamonu'daki yılları hakkındaki bilgiler, Said Nursî ve diğer bazı sevdikleri için yazdığı mektuplar, *Risâle-i Nûr* konusunda kaleme aldığı bir şiir ile *Kim Dergisi*'nin iftiralarına karşılık yazdığı cevabî tekzip mektupları da bulunmaktadır.

Mehmet Feyzi Efendi, adı geçen *Lügatçe*'yi Said Nursî'nin arzusuna uyarak Arapça alfabeyi esas alarak tertip etmiştir. Ancak bu *Lügatçe*, sadece Osmanlıca *Asây-ı Musa*'nın İnebolu teksir baskılı nüshasının arkasında yer almakta olup, her nedense daha sonra basılan Latince baskılarda yer almamıştır.¹⁸ Yani *Asây-ı Musa* isimli bu kitap için hem de müellifinin isteği üzerine hazırlanmış söz konusu sözlük, mezkur kitabın sonunda basılması gerekirken, sonraki yıllarda basım aşamasında her ne olmuşsa bu kitapla birlikte neşredilmemiştir. O küçük lügatın ne amaçla basımdan çıkarıldığı, buna nasıl cüret edilebildiği hâlâ meçhul bir konudur. Bu *Lügatçe*'ye İhsan Atasoy bir kitabının sonunda yer vermiş, buraya lügatçenin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış orijinal nüshasına ait ilk sayfanın fotokopisini de eklemiştir.¹⁹ Burada Mehmet Feyzî Efendi tarafından yazılan *Lügatçe* ile ilgili olarak Atasoy'un yazdıklarından bir bölümü aynen vermek isyoruz.

Sıddık Dursun aktarmaktadır: "*Mehmet Feyzî Ağabey bir hatırasını şöyle anlatmıştı: 'Birgün Üstad'la beraber Risâle-i Nur okuyorduk. Bazı kimseler, Risâle-i Nur'un bazı kelimelerini kendilerine göre değiştirip öyle basmışlar. Üstad bunları görünce çok hiddetlendi. Bıçağını çıkarıp o kelimeleri kazıyarak, 'Feyzi kardeş, Risâle-i Nur için lügatçe hazırlamak icap etmektedir. Sen derhal Asây-ı Musa'dan başla ve bütün külliyata lügatçe hazırla!' dedi. Ben de bu emir üzerine lügatçe hazırladım. Üstad Hazretleri de lügatçeyi Asây-ı Musa'nın arkasına koyarak teksir yaptırdı. Ve bir de takriz yazmıştım.' Ben dedim: 'Efendim, lügatçeli ve takrizli nüsha bende var. Fakat maalesef sonradan yapılan baskılarda çıkarılmış!' Çok kibar bir dille, 'Herhalde kardeşler kâğıt bulamamışlar, onun için olsa gerek' diyerek latif ve kibar bir şekilde yorumladı. Ve 'Sende varsa bana getirebilir misin?' dedi. Ben*

¹⁶ Kalaycı, *age.*, s. 18-19.

¹⁷ Küllüoğlu, "Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", s. 32-33. Ayrıca bkz. Özdağ, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler*, I, 12, Hamle Yayınları, İstanbul 1992.

¹⁸ Atasoy, İhsan, *Bedüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzi Efendi*, s. 143-147, Nesil Yayınları, İstanbul 2009.

¹⁹ Atasoy, *age.*, s. 360-383. Mehmet Feyzî Efendi'nin ilmî emanetinin okuyucularla buluşmasına vesile olmasından dolayı kendisini tebrik ediyoruz.

heyecanlandım ve ikinci bir gelişimde o nüshayı götürdüm. Çok mütehassis oldu ve takrizi okumamı istedi. Ben okudum, o da dinledi. Çok memnun olduğunu ifade ederek teşekkürlerini bildirdi.”²⁰

Mehmet Feyzî Efendi'nin yazılı emanetlerinden bir diğeri olan mektuplarına gelince; Said Nursî'ye yazılan mektuplardan bir kısmı *Risâle-i Nur*'ların içerisinde yer almaktadır. Bazı sevdikleri için yazdıkları ise diğeri bir kısım eserlerde muhafaza edilmiştir.²¹

Bütün bunlarla birlikte Mehmet Feyzî Efendi'nin inanç, ahlâk, ibâdet, muâmelât vs. gibi İslâm'ın çeşitli meselelerini ilgilendiren görüşlerini çoğunlukla talebelerinden bir kısmının gerek onun hayatında gerekse vefatından sonra yazdıkları eserlerden tespit etme imkânına sahibiz. Ancak bu konuda yine de oldukça şanslı olduğumuzu bilmemiz gerekir. Çünkü mesela onun güzide talebelerinden Musa Özdağ, daha Mehmet Feyzî Efendi'nin sağlığında onun sözlerinden bazılarını açıkladığı ve kendisine tashih ettirdiği yaklaşık iki ciltlik defterlere sahiptir.²² Özdağ'ın kaydettiği bu bilgiler daha sonra *Feyizler* adıyla neşredilen 8 ciltlik bir serinin temelini oluşturmuştur. Bu kitaplarda Mehmet Feyzî Efendi'nin görüşlerinin yorumunu oldukça ayrıntılı olarak öğrenme imkânımız vardır.

Yine onun diğeri bir mümtaz talebesi ve yayın hayatında pek çok esere imza atmış bir yazar olan emekli öğretmen Muzaffer Ertaş (Şaban Kalaycı) hocamız da *Karanlıktan Aydınlığa* ve *Mehmet Feyzî Efendi'den Menkıbeler- Karanlıktan Nura* adlı iki eserinde, Mehmet Feyzî Efendi'yi hayatı boyunca ziyaret ve ona talebelik etmiş, bunlardan bugün önemli bir kısmı dâr-ı bekaya göçmüş onlarca kişinin hatıralarını çok sağlam bir şekilde alıp kaydetmiş ve yayınlamıştır. Bu hatıraların çok erken bir dönemde, yani Mehmet Feyzî Efendi'nin vefatından hemen sonra başlayarak ilk 5-6 yıl içinde, hem de Muzaffer Ertaş gibi son derece dikkatli ve titiz bir ilim aşığı tarafından kayıtlara geçirilmiş olması oldukça önemlidir. Böylelikle hatıraların içine hurafeler karışmadan ve unutmaya illeti onları muallle hale düşürmeden bunların korunması yoluna gidilebilmiştir.

Ayrıca yine talebelerinden Rafet Küllüoğlu'nun *Feyizli Sözler* kitabı ile İhsan Atasoy'un daha çok öncekilerin bir derlemesi hüviyetinde olan *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzî Efendi* isimli eseri de Mehmet Feyzî Efendi'nin görüşlerini yansıtan eserlerden biri durumundadır.²³

Mehmet Feyzî Efendi, hayatı boyunca bütün hal ve hareketlerinde Allah Teâlâ'yı ve Hz. Peygamber'i (s.a.) manevî olarak yanında bilmiş, böylece “ihsân” sırrına ermiş ve ona göre yaşamış bir âlimdir. Onun bu durumuna kendisini yakından tanıyan talebeleri bizzat şahitlik etmişlerdir.²⁴ İşte biz de bu çalışmamızda Mehmet Feyzî Efendi'nin Peygamber ve Sünnet anlayışını tespit ederken onun meşhur talebelerinin eserlerinden büyük ölçüde istifade etme yoluna gittik.

Mehmet Feyzî Efendi'nin anlam dünyasında peygamberlik (nübüvvet) kurumunun belirgin bir yeri vardır. Şimdi öncelikle kendisinin bu konularla alakalı sözlerini sırayla vermek, gerekli gördüğümüz yerlerde dipnotlarla açıklamalar getirmek ve sonra da genel bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Onun bu konuyla ilgili görüşlerini yansıtan sözlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

²⁰ Atasoy, *age.*, s. 143-144. Ayrıca yazar Mehmet Feyzî Efendi'nin yazdığı takdim yazısını da bir fotokopisiyle birlikte kaydetmiştir (bkz. s. 144-146).

²¹ Söz konusu mektuplardan örnekler ve *Kim Dergisi*'ne yazdığı cevâbi mektuplar için bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 133-136, 368; Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 212-217, 222-231; Atasoy, *age.*, s. 122-130, 131-133 (şiir), 141-143, 161-166; Şahiner, *Üç Feyizli Nur*, s. 77-78 (şiir), 79-81; Özer, *Kastamonu Fedakârları*, s. 91-97 vd., 115-116 (şiir), 122-125. Mehmet Feyzî Efendi'nin mektup yazdığı nadir birkaç kimseden ikisi olan Mehmet Melekoğlu'na ve Musa Özdağ'a yazdığı bazı mektuplar için ise bkz. Kalaycı, *age.*, s. 298, 309, 311-312; Özdağ, *Feyizler*, II, 11-15; a.mlf. *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1*, s. 63-65.

²² Kalaycı, *age.*, s. 6.

²³ Mehmet Feyzî Efendi hakkında yazılan eserler ve diğeri çalışmalar için ayrıca bkz. Özdağ, *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1*, s. 71-78, 82-86.

²⁴ Mesela bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 83.

MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN PEYGAMBER ANLAYIŞI*

Peygamber anlayışı konusuna girmeden önce Mehmet Feyzî Efendi'nin kendi eseri olan *Lügatçe*'de²⁵ gerek Hz. Peygamber ve gerekse diğer peygamberlerle ilgili olabilecek bazı kavramlara nasıl anlam verdiğini kısaca göstermek istiyoruz. Böylece onun bu konulara dair bakış açısını daha net görme imkânımız olacaktır.

Burhân-ı Nâtık, Burhân-ı Sâdık: “Nâtık, sadık burhan ki Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'dır. Cenâb-ı Hak her peygambere risâlet ve nübüvvetin doğruluğunu ve sıdkını kavmine inandırmak ve kabul ettirmek için bir burhan vermiş. Fakat Fahr-i Âlem'in bütün vücûd-i şerifini burhan eylemiş...”

Dellâl-ı Rubûbiyet: “Rubûbiyet-i İlahiyye'ye dellâl olan Muhammed-i Arabî Hazretleri.”

Dellâl-ı Saltanat: “Saltanat-ı İlâhî dellâli olan Fahr-i Âlem Hazretleri...”

Dellâl-ı Vahdaniyet: “Vahdaniyet-i İlahiyye'ye ziyadesiyle irşad edici olan Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*.”

Ehl-i Sünnet: “İtikadiyâtta şeriat-ı Ahmediyye'ye ve ashâb-ı Muhammedî'ye (a.s.) tâbi olup Rasûl-i Ekrem'in (a.s.) hadis-i şeriflerinden zâhir olan hakikat ne ise ve ashâb-ı kiramın hali ne üzere câri ise onu bi-hakkın ispat eden cemaattir.”

Fetret zamanı: “Vahiy ve ahkâm-ı semâviyyenin sükût vakti ki, iki peygamber-i zî-şânın mâbeyninde olan zaman.”

Hakikat-i Muhammediyye: “İsm-i A'zam'ın mazharı, şecere-i kâinatın nüvesi, bütün kemâlâtın merkezi olan nûr-i Muhammediyye, rûh-i Muhammediyye, zat-ı Muhammediyye.”

İrhâsât: “Peygamberlere, nübüvvetlerinden evvel, ileride peygamberliklerine delil olacak zuhur eden harikuladeler.”

Muhbir-i Sâdık: “Haberleri hakikat-i hale ve işleri sözlerine ve âhirkî muamelesi evvelki muamelesine muvafık ve mutabık olan, doğru haber verici.”

Mürşid-i Ekmel: “Pek mükemmel bir tarzda saadet yolunu ins ve cinne, belki bütün mahlûkata gösteren ve tarik-i hidayete irşad eden Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'dır.”

Mütevâtir: “Gayet kesretli bir cemaat-i azime tarafından ihbar ile sabit olan bir haberdir ki, akl-ı selim o cemaat-i azimenin kizb üzere ittifaklarını asla tasavvur edemez.”

Tevâtür: “Öyle kesretli bir cemaat-i azimenin ittihat ve ittifaklarıyla sabit olan bir haberdir ki, asla o cemaat-i azimenin yalana, kizbe ittifak etmelerini akl-ı selim tasavvur edemez.”

Nebiy-i Ümmî (a.s.): “Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın bir vasf-ı şerifidir. Okuyup yazmayı talim etmeyen bir kavim içinde neş'et etmekle okuyup yazmamış. Bu vasf, Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-selâm* hakkında pek büyük bir fazilettir. Çünkü tâlim etmeden gayet âlî bir din tebliğ ve kutsî bir medeniyet tesis etmiştir ki, bâhir bir mucizedir.”

Nişâne-i tasdik: “Nübüvvet ve risâletlerinin doğruluğunu kavimlerine inandırmak ve kabul ettirmek için Cenâb-ı Hak tarafından peygamberlere verilen tasdik alâmeti, burhanı, hücceti olan mucizelerdir ki, izn-i Hak'la peygamberlerin ellerinde zuhur etmiş binler harikuladelerdir. *Mûcizat-ı Ahmediyye Risâlesi*'nde Üstadımız üç yüzden ziyade Rasûl-i Ekrem'in zâhir ve bâhir mucizelerini pek mükemmel beyan buyurmuşlar ve evvelinde mucizenin hakikatini pek kıymetli bir mukaddemeyle izah buyurmuşlar.”

Rehber-i Ekber: “Saâdet-i ebediyye yolunu gösterici en büyük, en kutsî delil, mürşit olan Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Hazretleri.”

* Mehmet Feyzî Efendi'nin burada sıralanan sözleri için bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 145-161.

²⁵ Buraya karışık olarak aldığımız kelimeler için bkz. Atasoy, s. 361-383.

Risâlet: “Sefâret, peygamberlik. Hak ile halk arasında tercümanlık.”

Sıddîkiyet: “Velilik mertebelerinin nihayeti ve peygamberlik derecelerinin ibtidâsı olan makamdır ki, peygamberlere vahiy sıddîkiyet mertebesine terakkiden sonra geldiğini ehl-i tahkik beyan etmişler.”

Şeriat: “Allah Teâlâ’nın kullarına meşru yani izhar ve beyan buyurduğu şeylerdir ki, Rasûl-i Ekrem *aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm* Hazretleri, Cibril vasıtasıyla Hak’tan almıştır. İtikadiyyât ve amelîyyâta şamildir.”

Vahiy: “Lügatte gizlice söylemek manasına. Hakikatte Allah Teâlâ Hazretleri’nin Peygamber *aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm*’a hem has bir vecihle, hem âmm bir vecihle, yani evvela vasıtasız, doğrudan doğruya, sonra Cibril *aleyhi’s-selâm* vasıtasıyla maksad-ı Rabbânî’sini teklif ve tâlim buyurmasıdır.” (Bunun akabinde yer alan haşiyede Mehmet Feyzî Efendi, Said Nursî’den naklen ilhamın keşf-i manevî, vahyin hem keşf-i manevî hem şuhûd olduğunu, şuhûdun hem melek-i vahiy görmek hem kelâmını işitmekle hâsıl olup lekesez, şeffaf ve ilhamın fevkinde, kat’î olduğunu; peygamberlere vahiy geldiğinde evvela o manayı kalplerinde hazır bulduklarını, sonra Cibril *aleyhi’s-selâm*’la dahi zuhur bulunduğunu, evvelki mertebeye “vech-i hâs”, ikinci mertebeye “vech-i âmm” tabir olunduğunu; enbiyâ *aleyhimü’s-selâm*’ın evliyâ-i izâmın fevkinde, hem vech-i hâs, hem vech-i âmm ile tafdil ve ikram olunduğunu, örfen ve edeben ilhama vahiy denilemediğini ve vahiy katiyetinde olmadığını vs. kaydetmiştir.)

Bu tariflerden de çok net bir şekilde anlaşılacaktır ki, Mehmet Feyzî Efendi’nin şer’î istilahlara vukûfiyeti ve hakimiyeti oldukça ileri düzeyde olup, Rasûlullah (s.a.) ile ilgili buradaki anlatımlar ve kullanılan üslup, ifade sahibinin ilmî derinliğini ve edebini ispat eder derecededir. Şimdi de kendisinin peygamberlikle ilgili görüşlerini talebelerinin tutmuş olduğu notlardan ve yazdıkları kitaplardan hareketle özetlemek istiyoruz:

Peygamberlik makamı

1. Nübüvvet, “risâletin” ibtidâsı; “velâyetin” müntehâsıdır.²⁶
2. Enbiyânın mîzâc-ı şerifleri birden inkişâf eder; tedricîlik istemez. Gayrilerin böyle değildir.
3. Enbiyânın kendi zâtlarına mahsûs olmak üzere, velâyetleri nübüvvetlerinden üstündür. Üstâd Hazretleri de: “Enbiyânın velâyetleri, risâlete inkılâb etti” derdi. Herkesin kendine göre bir görüşü var; o da bu görüşteydi.
4. Bir kimse Müslüman iken, dinden çıkıp risâlet ve nübüvvet dâvâsında bulunursa, onun tevbesi kabul olunmaz.
5. Değer, cesâmete değil istîdâtlardır. İnsan kendisinde bu istîdâtların olduğunu bildiği için emâneti yüklendi.²⁷ Peygamberler ve sıddîkîn, o emânetin hakkını bi-zâtihî edâ ettiklerinden haklarında zulüm ayn-ı adâlet; ceahl ayn-ı ilim oldu. Ama kâfirler hakkında böyle olmadı. Onlar emânetin hakkını edâ edemediklerinden, hakîkaten zalûm (pek zâlim) ve hakîkaten ceahûldurlar (pek câhildirler).

²⁶ Mehmet Feyzî Efendi’ye ait bu sözün oldukça ayrıntılı yorumu Musa Özdağ tarafından “21. Feyiz” adı altında yaklaşık üç ciltte yapılmıştır. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, IV, 9-288, V, 11-316, VI, 5-124. Meşhur sûfi âlim Sadreddin Konevî (v. 673/1274) de buradakine benzer şekilde şöyle söylemiştir: “*Nihâyât-i ukalâ, bidâyât-i evliyâ ve nihâyât-i evliyâ, bidâyât-i enbiyâ olup, âlem-i aklın müntahâsı, mebde-i tavr-ı velâyettir.*” Bkz. Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz- Tebsiratü’l-mübtedî ve tezkiratü’l-müntehâ*, s. 71, trc. Ahmet Remzi Akyürek, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

²⁷ Ahzâb, 33/72.

6. Ubûdiyyet en yüksek makamdır. Sahtekârlar, decâcile (deccallar) ve kezzâbûn (yalancılar), ubûdiyyet konusunda enbiyâya ve evliyâyâ ulaşamazlar.²⁸

Ölüm sonrasında peygamberler

1. Enbiyânın ruhları **كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ** “Her nefis ölümü tadacaktır.”²⁹ sırrını tatmak için bir an nez’ olur (alınır); daha sonra hemen bedenlerine tekrar iâde olunur.
2. Enbiyânın ve bazı kibâr-ı evliyânın, vefâtından sonra dahi cesetlerinde ruhlarının hem tedbîri, hem de nisbeti devam eder.
3. Enbiyây-ı izâmın, vefatlarıyla beraber kesâfetleri de ortadan kalkar. O zaman her yerde (temessül yoluyla) bulunabilirler.
4. Enbiyâda, beşere muallim olarak gönderildiklerinden “beşerî vasıflar” görülecek. Onlardaki bu beşerî vasıflar irtihallerine (ölümlerine) kadar devam eder. İrtihalleriyle, beşerî vasıflar alınır, melekûtî hayatları başlar.³⁰
5. Müminlerin cesetleri toprakta çürümekle istihâle olur. Kabirde çürümek, tathîr içindir. Enbiyânın, şühedânın ve kibâr-ı evliyânın cesetleri mutahhardır, besâtet ve nurâniyet kesbetmiştir, temizlenmeğe lüzum yoktur; cesetlerinde habâisten birşey bulunmadığından toprakta çürümezler, onun için cesetlerini toprak yiyemez.
6. Peygamberân-ı izâm hazerâtı günâhsızdırlar; nefisleri tezkiye olmuştur. Evliyây-ı kirâm hazerâtının nefisleri ise tezkiye olmamıştır. Onlarda şer ve kötülükler, bi’l-kuvve halinde mevcuttur.
7. Peygamberler ve kibâr-ı evliyâ Kâbe toprağında yatarlar.
8. Kâbe kapısı ile makâm-ı İbrahim (*aleyhi’s-selâm*) arasında doksan peygamber medfûndur. Onun için bu kısımda izdiham olur, hacılar zorluk çekerler. Safâ ile Merve tepesi arasında da kırk peygamber yatmaktadır. Tavâf ve sa’yin luzûmundan dolayı kabirleri belirlenememiştir.

Peygamberlerin görevi

1. Peygamberler, huccet ikâmesi için gönderilmiştir.
2. Bütün peygamberlerin dîn-i aslîsinde “tevhîd akîdesi” hiç değişmemiştir.
3. Enbiyâyâ: “*Tebliğ ettin mi?*” diye sual olunur; “*Kabul ettirdin mi?*” diye sual olunmaz.
4. Enbiyânın hâmil olduğu esrârı kimse taşıyamaz.
5. Enbiyânın duaları dahi taraf-ı İlâhîden vahiyle bildirilir; onlar da öyle dua ederler ve kabul görürler. Kabul olunmayacak duayı yapmazlar.
6. İnsan rüyada hangi peygamberi görürse, o peygamberin başına gelen bazı şeyler, onun da başına gelir.
7. Alâ merâtibin (sıra ile) dört türlü sır vardır: Esrâr-ı kader, esrâr-ı risâlet, esrâr-ı ulemâ, esrâr-ı ümerâ. *Esrâr-ı kader* inkişâf etse, enbiyânın risâletinin bir anlamı kalmaz. *Esrâr-ı risâlet* inkişâf

²⁸ Bu sözün oldukça tafsilatlı yorumu “25. Feyiz” başlığı altında yapılmıştır. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, VII, 329-475.

²⁹ Âl-i İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

³⁰ Nitekim Hz. Peygamber’in mi’racda çeşitli peygamberlerle görüşmüş olması da Mehmet Feyzî Efendi’nin bu tahlilinin çok yerinde olduğunu göstermektedir. Geniş bilgi için bkz. Tatlı, Bekir, *Âyet ve Hadislerde İsrâ ve Miraç Olayı*, s. 96 vd., 158-162, 182, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 2008.

etse, ulemânın bir kıymeti kalmaz. *Esrâr-ı ulemâ* inkişâf etse, ümerânın bir kıymeti kalmaz. *Ümerânın esrârı* inkişâf etse, kanun-nizam kalmaz; nizâm-ı âlem bozulur. Şimdi, ümerânın bileceğini, kahveci çıkarları bile biliyor! Bunlar, kıyâmet alâmetlerindedir.

Peygamberlerin vârisleri

1. Ulemâ (âlimler), nurlarını mişkât-ı nübüvvetten (Hz. Peygamber'in nurundan) alıyor. Bütün akıllar onun aklından, bütün nurlar onun nurundan taksim olunmuştur.³¹
2. Enbiyâdan sonra derece ulemânındır. Ulemâ için mahşerde minberler kurulacak; enbiyâdan sonra kendilerine şefâat hakkı verilecek.
3. Hesaptan sonra Cenâb-ı Hak; enbiyâyaya, evliyâyaya, şühedâyaya ve âlimlere şefaata hakkı verir. Onlar da fâsık müslümanlara, ameli kifâyet etmeyen müminlere şefaata ederler.

Bazı peygamberlerin durumu

1. Tâlim-i esmâ **Âdem aleyhi's-selâm**'a icmâlen oldu. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e ise tafsilânen oldu. Bütün lisanlar, fenler ve ilimler Âdem aleyhi's-selâm'a bildirildi. Âdem aleyhi's-selâm'ın terakkîsi ilimle, tâlim-i esmâ ile oldu. Enbiyânın mizâc-ı şerifleri üstün olduğu için terakkîleri de def'aten olurdu.
2. **İbrahim aleyhi's-selâm**, eşyânın melekûtunu görmek istedi. Cenâb-ı Hak da ona gösterdi. Melekûtu görünce istidlâle hâcet kalmadı.
3. Enbiyâ (*aleyhimü's-selâm*) ekserî vakitte beşerî vasıflarla görünürler. **İsâ aleyhi's-selâm** baba sulbünden gelmediği için, kalbinde şeytana ait olan siyah kan mevcut değildi.
4. **İsâ aleyhi's-selâm** mahşerde üç ayrı yerde haşrolacak. Biri ümmet-i Muhammed (*aleyhi's-selâm*) içinde; biri ehl-i beyt içinde; biri de enbiyâ cemaatı içinde.
5. Silsile-i kütüb, Kur'ân'la; silsile-i risâlet, **Rasûlullah** (s.a.) Efendimiz'in bîseti ile neticelendi.
6. Silsile-i kütüb-i münzelenin tamamı Kur'ân'da; silsile-i nübüvvetin tamamı ise **Fahr-i Âlem aleyhi's-selâm**'da temerküz etti.

MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN SÜNNET ANLAYIŞI*

Mehmet Feyzî Efendi'nin genel olarak peygamberlik (nübüvvet/risâlet) müessesesi ve özelde bazı peygamberler hakkındaki bu değerlendirmelerinden sonra şimdi de onun son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.) ve onun Sünneti ile ilgili görüşlerini maddeler halinde sıralamak istiyoruz:

---

³¹ Mehmet Feyzî Efendi'nin bu ve bundan sonraki bir-iki sözü, Rasûlullah'ın (a.s.): "*Âlimler peygamberlerin vârisleridir.*" hadis-i şerifinin bir nevî açıklaması kabilindedir. Bu "sahih hadis" için bkz. Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, V, 196 (no: 21763), I-VI, Mısır ts. Ayrıca bkz. Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdîrrahman, *Sünen*, I, 110 (no: 342), I-II, Beyrut 1407; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'ffî, *Sahih*, İlim 10 (bab başlığında), I-VII, Beyrut 1410/1990; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen*, Mukaddime 17 (no: 223), I-II, Kâhire ts.; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, İlim 1 (no: 3641), I-III, Beyrut 1409/1988; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahih (Sünen)*, İlim 19 (no: 2682), I-V, Beyrut ts.

* Mehmet Feyzî Efendi'nin burada sıralanan sözleri için bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 137-145.

Hakikat-i Muhammediyye (a.s.)

1. Tecelliy-i icâdiyyede ilk halkolunan, *aleyhi's-selâm* Efendimiz'in ruh-i hakikatı yani nur-i Muhammedî'dir (s.a.).
2. Hakikat-ı Muhammediyye (*aleyhi's-selâm*): *أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي* “Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurumdur.”³² sırrıyla, mazhar-ı ism-i a'zam olduğundan; hem şecere-i kâinatın çekirdek-i aslîsi, hem de en mükemmel meyvesidir.
3. Efendimiz, mîzan burcunda ana rahmine intikal etti. Mîzan burcunda her şey kemâlini ve neşesini bulur.
4. Küre-i arz kanla, zulümle, fuhuşla kirlenmişti; tathîri iktizâ ediyordu. *Aleyhi's-selâm* Efendimiz'in küre-i arza teşrifleriyle arz, tathîr olundu. Eğer *aleyhi's-selâm* Efendimiz, arza kadem basmasaydı, teyemmüm meşrû olmazdı.
5. Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-selâm* Efendimiz hidâyet nurunun tecessüm ve temessül etmiş şeklindedir. Kim ona teveccüh etti ise hidâyet buldu. Kim de ona arka çevirdi ise hasâret buldu.
6. İmâm-ı Şa'rânî Hazretleri: “Rasûl-i Ekrem *aleyhi's-selâm* Efendimiz'in yürümediği yolda nur yoktur.” diyor.

Rasûlullah *aleyhi's-selâm*'a iman ve itaat

1. Kemâl-i îman, Rasûlullah'a (s.a.) muhabbetle hâsıl olur. Muhabbetullahın alâmeti de Rasûl-i Ekrem'e itaattir.
2. Rasûlullah Efendimiz'e nisbetimizi (bağlılığımızı) muhâfazaya çalışalım; imanın kemâli, Rasûlullah Efendimiz'i çok sevmektedir. Onu çok seven de, Sünneti'ne mutâbaat eder.
3. Kâmilin kemâli, Rasûlullah Efendimiz'e kesret-i ittibâ (çok uymak) iledir; etbân çokluğuyla (uyanların sayıca çok olmasıyla) değildir.
4. İman, çok bilgiyle, çok mâlûmatla değildir. Teslîmiyetle, Rasûlullah Efendimiz'e muhabbetledir.
5. Her şeyin aslı esası şu üç şeydedir: Sünnet-i Rasûlullah'a ittibâ etmek; helâlden yiyip-içmek; amelleri ihlâs ile yapmak.
6. Kalbimizi; muhabbetullah, muhabbet-i nebeviyye, enbiyâ, evliyâ ve sulehâ muhabbeti istilâ etsin; tâ sahte muhabbetlere yer kalmassın.
7. Muhabbetullah, muhabbet-i nebeviyye ve muhabbet-i ulemâ ile yaşayalım.
8. Rasûlullah Efendimiz'i kendi nefsimizden evlâ bileceğiz, Sünneti'ne ittibâ edeceğiz, âl ve ashâbını seveceğiz, hadislerine hürmet edeceğiz, çokça salavât getireceğiz.
9. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in emrettiği şeylere karşı duygu ve iştiyakla itaat edeceğiz; tecrübe etmeye kalkışmayacağız!
10. Birşey hakkında Allah ve Rasûlü “şifadır” derse, o muhakkak şifadır; tereddüde hiç mahal yoktur. Tecrübeye de gerek yoktur. Fakat insanların tavsiye etmiş oldukları ilaçlar hakkında: “Bir kere de bunu deneyelim.” gibi sözler söylenebilir.
11. Anarşi itaatsizliktir, kanun ve nizam tanımamaktır. Halbuki meşruiyet dairesinde daima kanuna ve nizama uymak gerekir. Başta Allah'ın Kitabı'na ve Peygamberimizin Sünneti'ne uymalıyız.³³

³² Muteber hadis kaynaklarında bulunmayan bu rivâyet için bkz. İsmail Hakkı, İbn Mustafa el-İstanbulî, *Tefsîru Hakkı (Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân)*, II, 54, III, 217, IV, 92, V, 477, I-XVII, ts.

Rasûlullah *aleyhi's-selâm* bir güneştir

1. Rasûl-i Ekrem, bir şems-i fazilettir (fazilet güneşidir). Onun mâziye açılan kanadının altında bütün nebîler ve rasûller; istikbâle açılan kanadının altında ise ümmetinin milyonlarca evliyâsı ve siddîkleri vardır. Bütün bunlar ışıklarını, kemâlât nurlarını Peygamberimiz'den alırlar.
2. Bütün kemâlât ve füyûzât ondadır. O, şems-i fazilettir. Enbiyâ ise onun kevkebleridir (yıldızlarıdır). Hüsn ve cemâlin tamamı ona verildi. Hz. Yusuf *aleyhi's-selâm*'a ise nısfı (yarısı) verildi.
3. Tepenin arkasından kayboluvermekle güneş yok olmuş demek değildir ki! Bu sefer de başka âlemleri aydınlatır.
4. Mişkât-ı nübüvvetten uzaklaştıkça cehil ve zulmet kapladı; hürmetsizlik baş gösterdi.³⁴
5. Ulemâ, nurlarını mişkât-ı nübüvvetten alıyor. Bütün akıllar, onun aklından; bütün nurlar onun nurundan taksim olunmuştur.
6. Bütün akılların nuru, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.) sirâc-ı nurundan taksim edilmiştir. Fakat istifadları hasebiyle mütefâvit olmuştur.
7. Ekâbir, eserlerini Fahr-i Âlem'e tasdik ettirir.
8. İzzet Allah'ındır. İzzet Rasûlü'nündür. İzzet müminlerindir. Ama münâfiklar bilmez!³⁵
9. Rasûl-i Ekrem'i (s.a.) herkes, kendi haline münasip bir şekilde meth ü senâ edebilir.

Rasûlullah'ın beşerî ve risâletle ilgili yönleri

1. Bütün peygamberler ekseri vakitlerinde beşerî sıfatlarla muttasıf olurlar. Sadece kendilerine vahiy geldiği zaman, mi'racda, mucize anında durumları değişirdi. Vahiy esnasında ya Peygamberimiz melekleşir veya Cebrail (a.s.) insan suretine girerlerdi.
2. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, vahyi telakkuf (kapma) ânında, mucize izhârı zamanında, neredeyse beşer denmeyecek kadar kuvve-i kudsiyye kesbederlerdi. Bunun dışında, kendisinde beşerî vasıflar bulunurdu. Cihatta mübârek yüzlerine yetmiş³⁶ kılıç darbesi isâbet ettiği halde hiçbir yara almamıştı. Yalnız bir defa -li-hikmetin- tesir etti. O da mücâhidîn-i İslâm'ı teskin içindi.
3. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in vücûdundan, kemâl-i letâfet kesbettiği için, kesâfet kalktı, terkîbât kalktı. Vücut, bir'e inkılâb etti. O zaman bütün vücut, tüm basar; tüm sem' (bütün vücutları bir tek göz ve bir tek kulak gibi) oldu.
4. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in harpte yara alması, açlık hissetmesi, zırh giymesi gibi beşerî vasıflar, beşeri takviye içindir. Fakat vahiy anında ve mucize izhârı zamanında, evsâf-ı beşeriyyenin fevkinde kuvve-i kudsiyye zâhir olurdu.
5. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in damarlarında dolaşan, kan değil nur idi. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in cesedinden sudür eden her şey tâhirdir. Efendimiz'den kan alan

---

³³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 102.

³⁴ Bu sözün son derece tafsilatlı yorumu Musa Özdağ tarafından "22. Feyiz" adı altında yapılmıştır. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, VI, 125-408.

³⁵ Burada Münâfikûn, 63/8. âyetine bir telmih vardır.

³⁶ Burada geçen "yetmiş" vasfını kesretten kinaye olarak "pek çok" şeklinde anlamamız mümkündür. Nitekim yetmiş sayısının Arapça'da bu anlamda sıkça kullanıldığı bilinmektedir.

hacamatçı kanı içti. Bir sahâbî de bilmeyerek idrarını içtiği halde bunları menetmedi. Enbiyâ (*aleyhimü's-selâm*) ekseri vakitte beşerî vasıflarla görünürler. İsâ (*aleyhi's-selâm*) baba sulbünden gelmediği için, kalbinde şeytana ait olan siyah kan mevcut değildi.

6. Rasûl-i Ekrem Efendimiz Ramazan gecelerinde Cibrîl *aleyhi's-selâm* ile birlikte hatim esnasında melekîyyet kesbettiği için uyku, yorgunluk gibi beşerî vasıflar ona zarar vermezdi. Biz de sabaha kadar hatmedelim desek buna kâdir olamayız. Çünkü beşer olmamız hasebiyle uykumuz gelir, yoruluruz. Peygamberimiz “ekmel mahlûk” (en mükemmel varlık) olduğu için ona uykusuzluk ve yorgunluk gibi beşerî hâsseler zarar vermezdi.
7. Peygamber Efendimiz’in rüyaları vahiydir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, gördüğü rüyaları Hz. Âişe vâlidemize naklederlerdi; sabahla beraber [sabah aydınlığı gibi] zuhûr ederdi. Evliyânın rüyaları da ilhamdır.
8. Rasûlullah Efendimiz’e ruhun mâhiyeti bildirildi. Bunun için kendisi ruhu bilirdi. Ama ifşâ etmediler. Bilmek, hemen ifşâyı gerektirmez.

Rasûlullah’ın Hadis ve Sünnetleri

1. Rasûlullah Efendimiz’den bize Kur’ân kaldı, ilim kaldı, hilim, sabır, tahammül ve şefkat kaldı.
2. Kur’ân’ın irşâdından, ehâdis-i Nebeviyye’nin irşâdından, ulemânın irşâdından başka çâre yoktur.
3. Kelâmullâhı, Mütেকellim-i Ezeli’den (Allah’tan); hadis-i şerifleri de, Fem-i Saâdet’ten (Rasûlullah’tan) işitir gibi okuyup-dinlemelidir.
4. Her vahiy Kur’ân değildir. Çünkü Kur’ân’ın hem nazmı, hem mânâsı münzeldir. Ehâdis-i sahîhada ise sadece mânâ münzel olup, nazım değildir.
5. Kur’ân-ı Kerim vahiy suretiyle Cenab-ı Peygamber’e intikal etmiştir. Hadisler ise râviler yoluyla Ümmet-i Muhammed’e ulaşmıştır.³⁷
6. Hiçbir ümmet, peygamberlerinin kelâmlarını, ümmet-i Muhammediyye gibi senedâtıyla, an’aneleriyle muhâfaza edememiştir. “Ümmet”ten murâd, “ulemâ”dır; itibar bu kısımdır; diğerleri tufeylîdir.
7. Râvileriyle ve senedâtıyla altı tane hadis-i şerifi ezbere bilmeyen adamlar; râvileriyle ve senedâtıyla hâfızasında 600 bin hadisi en emin ellerden alıp toplayan, zapteden, sened ve râvilerini didik didik inceledikten sonra beyân eden zât olan İmâm-ı Buhârî’nin aleyhinde konuşamazlar. Ona karşı söz söyleme cesâretini gösteren bu nasipsizlere ne demeli?
8. Âhir zamanda, kendini bilmez bir grup, koltuklara yaslanıp, bacak bacak üstüne atıp, sigara tüttürerek, lâubâlî bir şekilde “Sen hadisi bırak, bu mesele Kur’ân’da var mı, ona bak!” diyecekler!
9. Kendi bildiğimize Kur’ân’dan ve hadisten mânâ çıkaramayız; onunla amel edemeyiz. Ancak ulemânın kâide-i mukarreresi altında mânâ istihrâc edip, ona göre amel etmeliyiz.
10. Kur’ân’ı [ve hadisleri] hatasız fehmedebilmek için lâ-akal (en az) yedi ilmi tâlim etmek lâzım: Sarf, nahiv, lugat, belâğat (me’ânî, beyân, bedî’), usûl (usûl-i fıkıh, akâid, kelâm), tefsîr, hadis.³⁸

³⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 46. Mehmet Feyzi Efendi bu sözüyle, hadislerle âyetler arasındaki farka işaret etmiş olmaktadır. Buna göre, kelâmullah olan Kur’ân âyetleri herhangi bir müdahaleye açık değilken, hadisler râviler yoluyla nakledilmiş olmakla, değişime açık olabilmektedir. Bu yüzden râvi tenkidi yapılmalı ve ona göre hadisler alınmalıdır.

³⁸ Mehmet Feyzî Efendi diğer bir ifadesinde bu konuya şu şekilde değinmiştir: “Öyle, her âyete incelemeden mânâ verilmemeli. Önce sebab-i nüzûlünü incelemeli; niçin nâzil olduğu araştırılmalı. Mutlak mı, mukayyed mi; mücmel mi,

11. Peygamberimiz, bütün beşeriyete meb'ûs olması hasebiyle irşâdını umûmî, bütün insanlığa yapardı. Bunun için, hitâb-ı âmm ile hitâb ederlerdi. Evliyânın kelâmları ise böyle olmadı. Çünkü onlar, husûsî bir kavmin irşâdı ile muvazzaf olduklarından, hitapları da lisân-ı mahsûs ile oldu.
12. En çirkin bid'at, bir Sünnet'in terkine ve iptâline sebep olandır.
13. Misvak güzel açılmalı, âheste âheste kullanılmalı, dil tutukluğunda taze misvak kullanılır, misvak kullanmak hazma medâr olur, misvak, göz damarlarını açar, gözü cilâlandırır, kirpikleri bitirir, misvak siper-i sâikadır, melekleri ve Rabbi râzı eder; hadis-i şerifte: “*Ağzınızı temizleyiniz; çünkü ağız, meleklerin durduğu yerdir*”³⁹ buyuruldu. Misvak hakkında otuz küsur hadis rivâyet olunmuştur.
14. Ulemâmız, ahkâma dâir olan meselelerde asla zayıf hadislerle amel etmediler. Fezâile ait zayıf hadisler varsa, ona da ilişmediler.⁴⁰

Rasûlullah'ın vefatı ve sonrası

1. Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in cesed-i şeriflerinin kemâl-i letâfetinden dolayı, nez' (ruhunun alınması) anında melekü'l-mevt, ruh-i şerifleri ile beden-i şeriflerini tefrik edemedi. Onun için kendi ruh-i şeriflerini bizzat kendileri teslim buyurdular.
2. Efendimiz vefat edince, Hz. Ebû Bekir es-Siddîk (r.a.) geldi; *aleyhi's-selâm* Efendimiz'e sarıldı ve dudaklarını bir müddet emdi. Efendimiz'in beyân edeceği esrâr, bu vâsita ile Hz. Ebû Bekir'e geçti. Hz. Ebû Bekir (r.a.), tekfîn ve teşhiz işlerini bırakarak hemen hilâfet ve biatla meşgul oldu. Hz. Ömer Efendimiz (r.a.) gibi sekre düşmedi. Zira, hilâfet mühimdi. İslâmiyet'e baş lâzımdı. Gecikmesi halinde fitne zuhûru mümkün idi.
3. Efendimizin vücûd-ı şeriflerinin değdiği toprak, Kâbe'den ve cennetten efdaldır.
4. Rasûlullah Efendimiz, kabr-i şeriflerinde harâretiyle, tarâvetiyle, hayat-ı berzahıyye ile haydırlar.
5. Muhakkikîn-i ulemâ, Rasûlullah *aleyhi's-selâm* Efendimiz'in bi-iznillah müteaddit mir'âtlarda, bütün hakîkatıyla temessül ettiğiine kâildirler.
6. Sekerâta, Rasûlullah Efendimiz ümmetine temessül ediyor. Kabrinde temessül ediyor, onların lehinde şahitlik ediyor.

---

mufassal mı; nâsîh mi, mensûh mu; icâzlı mı, itnablı mı, tetkik edilmeli, ondan sonra bir hüküm verilmelidir.” Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin nasıl anlaşılması gerektiği konusuyla ilgili olarak burada belirtilen hususlar, Mehmet Feyzî Efendi'ye göre hadislerin anlaşılması için de aynen geçerlidir.

³⁹ “*Meleklerin durduğu yer*” yerine “*Kur'ân'ın yoludur*” ifadesinin yer aldığı rivâyet için bkz. Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, II, 382, no: 2219, I-VIII, Beyrut 1410; Deylemî, Ebû Şucâ' Şîrûye b. Şehredâr, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, II, 461, no: 3970, I-V, Beyrut 1986.

⁴⁰ Mehmet Feyzî Efendi'nin zayıf hadislerle amel konusunu ilgilendiren bu görüşü, geçmiş hadis âlimlerinin konuya bakışını bire bir yansıtmaktadır. Hatta Ahmed b. Hanbel'in: “Biz helâl-haram konusunda rivâyet işini sıkı tuttuk/ince ededik sık dokuduk, fezâil konusunda ise müsamaha gösterdik/fazla ilişmedik” kabilinden bir sözü çok meşhurdur. Bu konuyla ilgili çalışmalarda görüleceği üzere, zayıf hadislerle amel konusunda âlimler üçe ayrılmışlardır: Aslâ amel edilmez diyenler, her hâlükârda amel edilip re'ye tercih edilir diyenler ve helâl-haram ve itikâdî olmayan konularda yani terğîb-terhîb ve amellerin faziletleri ile ilgili hususlarda, belirli şartlarla amel edilir diyenler ki bu, cumhur-i ulemânın benimsediği görüştür. Mehmet Feyzî Efendi'nin bu konudaki kanaati de bu üçüncü grup yani cumhur denilen âlimlerin çoğunluğu ile aynıdır. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Polat, Selahattin, “Zayıf Hadislerle Amel”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, ss. 83-109, Kayseri 1983; Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed, *el-Ecvibetu'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşerati'l-kâmile*, s. 36 vd., Kahire 1423/2003; Naim, Babanzâde Ahmed, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, 340 vd., I-III, Ankara 1987; Çakan, İsmail Lütfî, *Hadis Usûlü*, s. 126-128, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2008.

7. Rasûlullah *aleyhi's-selâm* Efendimiz'i rüyada şemâiline uygun olarak görmek, hakikaten görmektir. Rüyada mahzûn ve mesrûr görülmesi, râiye (görene) bakan bir meseledir. Mesrûr görmesi, Sünneti'ne ittibâ ettiğine; mahzûn görmesi, Sünnet'e ittibâda kusurunun ve noksanının bulunduğuna bir işarettir.

Rasûlullah'ın şefaati

1. Rasûlullah Efendimiz (s.a.) şems-i fazilettir; şefaati isteyince hemen yetişir.
2. Hasta iken, Rasûlullah Efendimiz'den ve sulehây-ı evliyâdan istimdâd etmeli.
3. İbn Sînâ felç oldu; ilmine güvenerek kendini tedaviye ne kadar uğraştı ise muvaffak olamadı, ilmi fayda vermedi. *Kasîde-i Bürde* sahibi İmâm-ı Bûsîrî Hazretleri de felç oldu. Fakat o Peygamberimiz'den şefaati istedi. Rüyasında Peygamberimiz onu meshetti; bir anda felç illetinden kurtuldu, eskisinden daha sağlam oldu.
4. Cenâb-ı Hakk'a bir hâcetimiz olduğu zaman, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'i kalben niyet ederek, vesile ve vâsıta kılmalıyız; edep bunu iktizâ eder. Hem, seven sevdiğinin hatırını kırmaz. Peygamberimiz'e bir hâcetimiz olursa, yâranları Hz. Ebû Bekir ve Ömer (*radiyallahu anhümâ*) Efendilerimiz'i vesile yapmalıyız.
5. Mahşerde ilk defa *aleyhi's-selâm* Efendimiz'in kabri şakkolur. Sonra, Ebû Bekir Efendimiz'i ve daha sonra da Hz. Ömer Efendimiz'i kaldırır. Sonra beraberce Medîne kabristanına giderek, ilk şefaatharını onlara yaparlar. Daha sonra da, Mekke kabristanına gelirler.
6. Peygamber Efendimiz'in derecesi ne kadar yüksek olursa, şefaati da o nisbette ziyâde olur.

Rasûlullah'a salavât

1. Rasûlullah Efendimiz'le, ona çok salavât getirerek irtibat kurmak lâzım. Tâ ki iştiyak harâretimiz ziyadeleşsin.
2. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz kevineynin ruhudur, hakikatıdır. Salavât-ı şerifenin, göze de, kalbe de, bedene de fâidesi vardır.
3. Her mümin, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in şemâilini bilmeli. Hayalinde bu şemâili canlandırarak salât ve selâmını ona hitâben getirmelidir.

Rasûlullah'ın mi'râc mucizesi

1. Muhaddislerden Ebû Nu'aym'ın tespitlerine göre, Rasûlullah Efendimiz, otuz dört defa mi'râc etmiştir.⁴¹ Ama bunun sadece bir tanesi ruh maal-ceset olmuş, diğerleri rûhânî olarak vukû bulmuştur.
2. Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in cesed-i şerifleri o derece kemâl-i letâfet ve nurâniyet kesbetmişti ki, ruhunun terakkîsine cesed-i şerifleri engel olmadı. Onun için, mi'râcdaki terakkîsine bedenleri de iştirak eyledi. Bundan ötürü, "Mi'râcı ruhen mi, yoksa ruh maa'l-ceset mi oldu?" diye ayrılığa düşmenin bir anlamı yoktur.
3. Eski hukemâ, âlemin kîdemine kâil oldular (eski felsefeciler ve tabiatçılar, evrenin ebediliğini ve sonsuzluğunu iddia ettiler). Ulemâ-i İslâm ise, Cenâb-ı Hakk'ın âlemi, cüz-i lâ yetecezzâ

⁴¹ Mehmet Feyzî Efendi'nin bu görüşü Sadreddin Konevî'de (v. 673/1274) de aynen vardır. Nitekim o da Rasûlullah'ın otuz dört mi'râc yaptığını sabit olduğunu, Hafız Ebû Nuaym el-İsfehânî'nin Hz. Peygamber'in yapmış olduğu mi'râcları rivâyet ettiğini, derlediğini ve senetlerini tespit ettiğini açıkça dile getirmiştir. Bkz. Konevî, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları- en-Nusûs fi tahkiki tavrî'l-mahsûs*, s. 87, trc. Ekrem Demirli, İz Yayınclık, İstanbul 2004.

(parçalanmayan cüz/atom) olan cevher-i ferdden halkettiğini ve hâdis olduğunu isbât ettiler. Hukemâ, semâvâtın hark ve iltiyâmını (yırılma ve kapanmasını) da kabul etmezlerdi. Halbuki şimdi Ay'a gittiler. Yoğun, kaba-saba adamların Ay'a gittiğini kabul ediyorlar da; bütün vücûd-ı şerifleri nurâniyet kesbetmiş olan Peygamberimiz'in mi'râcını neden kabul etmiyorlar?

4. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in mi'râcını bütün mi'racların fevkindedir.
5. Mi'râc konusunda söylenecek en güzel söz: "Mi'râc-ı şerifi tasdik ettim; Allah Teâlâ'nın murâd-ı şerifi üzere..." demektir.
6. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e üç defa "şerh-i sadr" vukû buldu. Biri sabâvetinde (çocukluğunda), süt annesi Halime'nin yanında iken; biri nübüvvetin ibtidâsında, vahye kuvvet olsun için; sonuncusu, mi'râca urûcu anında, acâib-i kudretten göreceği şeylere tahammül için.

Rasûlullah'ın ibâdetleri ve örnek kulluğu

1. Mârifetullâhın neticesi ubûdiyyettir. Ubûdiyyetin neticesi ise duadır. Bunun için Rasûlullah (s.a.) Efendimiz: *الدُّعَاءُ مَخَّ الْعِبَادَةِ* "Dua ibâdetin iliğidir."⁴² buyurdular.⁴³
2. Ekmel şekilde ibâdet etmek Rasûlullah Efendimiz'in hasâis-i nübüvvetindendir. Huzuruna hiçbir şey mâni olmazdı.
3. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz namaza durduklarında bir nur hâsıl olur, bütün vücûdu nur kesilirdi. İşte bu nur vâsıtasıyla, bütün vücûd-i şerifleri bir göz gibi olurdu. Onun için önünü gördüğü gibi arkasındakileri de görürlerdi.
4. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz: "Namazı benden gördüğünüz gibi kılın."⁴⁴ buyurdu, "Benim kıldığım gibi kılın." buyurmadı. Eğer böyle buyursaydı, kimse tâkât getiremezdi.

Rasûlullah'ın ashâbı ve ümmeti

1. Sohbetin bereketi çok fazladır. Bu sohbet bereketiyle ashâb-ı kirâm, ümmetin en faziletlisi oldular. Enbiyâdan sonra nâsın efdali, başta Ebû Bekir (r.a.) Efendimiz olmak üzere, hulefâ-i râşidîn ve alâ merâtibihim (fazilet derecelerine göre) diğer ashâb-ı kirâmdır. Ondan sonra, kibâr-ı tâbiîn ve müçtehitlerdir. Daha sonra, evliyây-ı izâm hazerâtı gelir.
2. Sahâbe-i kirâma yalan isnâd etmek büyük iftirâdır. Çünkü yalancılara lânet eden âyetleri ilk işiten ve ilk muhâtap olanlar, sahâbe-i kirâmdır. Sahâbiler, bu âyetler karşısında titremişlerdir.
3. Hz. Âişe *radiyallâhu anhâ* vâlidemiz hücrelerinden, Mescid-i Saâdet'e bir pencere açtırdı. Onun için hem sahâbeye söylenen hadisleri, hem de kendisine söylenenleri zapt ederdi. Hz. Âişe, hem hâfıza, hem müçtehide, hem edîbe... Her bakımdan mükemmeldi. Her sene hacceder; Arafat'da iken çadırının etrafı kendisine soru soranlarla dolardı. O da onlara, çadırın içinden doğru cevaplar verirdi.
4. İslâm'dan önce, necis bir mahalli yıkamaya izin yoktu, kesilip atılması lâzımdı. Tevbelerin kabulü, katl-i nefis ile oluyordu. İbâdet ancak mâbetlerde yapılabilirdi. Cünüplükten yıkanmak üç defa idi. Bu ümmete ise kolaylık bahşedildi. Küre-i arz mescid kılındı. Su bulunmadığı zaman

⁴² Tirmizî, *Deavât* 1 (no: 3371).

⁴³ Bu sözün yorumu için bkz. Özdağ, *Feyizler*, III, 251-282 (20. Feyiz).

⁴⁴ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *Müsned*, s. 55, Beyrut ts.; Buhârî, *Edeb* 27, no:5662; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, IV, 541 no: 1658; V, 503, no: 2131, I-XVIII, Beyrut 1414/1993; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 345, no: 3672, I-X, Mekke 1414/1994.

teyemmüm meşrû kılındı. Onun için bu ümmete “ümme-i merhûme” dendi. Bu ümmetin safları, meleklerin saflarına benzer.

MEHMET FEYZÎ EFENDİ’NİN

“İSLAM GARİP BAŞLADI...” HADİSİNE YAKLAŞIMI

Sahih hadis kaynaklarında oldukça yaygın bir şekilde rivâyet edilen ve genellikle Müslümanları burukluğa ve hüzne sevkeden bir hadis vardır. Bu hadisin farklı tariklerinde yer alan benzer ifadelerle göre, *إِنَّ الْإِسْلَامَ بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ* “İslâm garip olarak başlamıştır, başladığı şekilde tekrar garipliğe dönecektir; gariplere ne mutlu!” buyurulmaktadır.⁴⁵

Kettânî’nin tespitlerine göre bu hadis sahâbe-i kiramdan Ebû Hüreyre, Abdullah b. Mes’ûd, Enes b. Mâlik, Selmân, Sehl b. Sa’d, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Câbir, Sa’d b. Ebî Vakkâs, İbn Amr, Ali, Amr b. Avf, Vâsile, Ebû Ümâme, Ebû’d-Derdâ, Ebû Sa’îd ve Ebû Mûsa’dan (toplam 17 sahâbî) naklen gelen **mütevâtir** bir hadistir ve yine onun beyanına göre Süyûtî de böyle düşünmektedir.⁴⁶

Büyük Türk bilgini **Edip Ahmet Yükneki** (v. VI/XII. yüzyıl) de *Atebetü’l-Hakâyık* adlı meşhur eserinde (379. beyit) bu hadise şu ifadesiyle telmihte bulunmuştur:

“*Garip geldi İslâm, garip soldı baz.*” (İslâm garip idi, tekrar garip oldu).⁴⁷

Mehmet Feyzî Efendi’nin belki de en orijinal yönlerinden biri bu hadis-i şerifin yorumunda ortaya çıkmaktadır. Kendisi buradaki yorumlarını 1970 yılında yapmış olduğu hac vazifesi esnasında Ali Ulvi Kurucu’ya aktarmış ve bu konuşma teyple kayıt altına alınmıştır. Onun bu son derece meşhur hadise yönelik dikkat çekici bakışını bizzat kendi ifadelerini vermek suretiyle kaydetmek istiyoruz:

“*Her Arefe günü bu fakir, İslâmiyet lehinde bir fütühât hissediyorum. Hiç olmazsa onların (kâfirlerin) bazı entrikaları akim (sonuçsuz) kalıyor. İnşallah bu defa da perişanîyetleri vardır. Zaten Allah Teâlâ buyurdu:*

الْيَوْمَ يَسِّرُ الدِّينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا

⁴⁵ Rivâyetin benzer anlatımlı bazı tarikleri için bkz. Ahmed, *Müsned*, I, 398, II, 389; Dârimî, *Sünen*, Rikak 42, II, 402; Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahih*, İman 146, I-V, Beyrut ts.; İbn Mâce, *Fiten* 15 (no: 3986, 3987, 3988); Tirmizî, İman 13 (no: 2629, 2630); İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, s. 114, Beyrut 1393/1972; Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VI, 164, 256, VIII, 152, XI, 70, I-XX, Musul 1404/1983; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, VII, 172.

Bu hadisin farklı tarikleri üzerine bir araştırma yapan Murat Gökalp, İbn Sa’d, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Müslim, İbn Mâce, Tirmizî, Bezzâr, Ebû Ya’lâ, Taberânî, Beyhakî gibi önemli hadisçiler tarafından kitaplarında yer verilen söz konusu hadisin metinlerini sıralamak suretiyle farklarına işaret etmeye çalışmıştır. Ne var ki yazar her bir hadisi ve isnâdlarını tek tek yani müstakil olarak ele alıp incelemek yerine senedlerdeki râvileri alfabetik olarak sıralayıp sika olup olmadıklarına işaret etmekle yetinmiş ve neticede bir genelleme yaparak “sened itibariyle en iyi ihtimalle zayıf” ve metin itibariyle ise “Hz. Peygamber’in ağzından sâdir olmaması hâlinin kuvvetle muhtemel” olduğunu söylemiştir (bkz. Gökalp, Murat, “Hicrî İlk Üç Asır Özelinde Sened ve Metin Kritiği Bağlamında Gurabâ Rivâyetinin Değerlendirilmesi”, *Dînî Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, cilt: 9, s. 26, ss. 177-192.). Bu rivâyetlerin böyle genellemelerden uzak bir şekilde ve sened-metin olarak tek tek incelenerek bir karara varılmasının daha isabetli olduğunu düşünüyoruz. Kaldı ki mütevâtir hadislerin sened tahliline ihtiyaç duymadığı, hatta bazı tariklerinde zayıf râvilerin bulunmasının da bir mahzuru olmadığı bilinen bir husustur.

⁴⁶ Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca’fer, *Nazmu’l-mütenâsir mine’l-hadîsi’l-mütevâtir*, s. 48-49 (no: 20), Matbaatu’t-tekaddüm, Kahire ts.

⁴⁷ Bu hadis ve ayrıca Yükneki’nin eserindeki hadis kullanımı ve değerlendirmeler için bkz. Palabıyık, Abdülkadir, “Hadisleri Açısından *Atebetü’l-hakâyık* Üzerine Bir İnceleme”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 144, sayı: XII, ss. 125-146, İzmir 1999.

“Bugün (kâfirler) sizin dininizden ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun! Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı beğendim.”⁴⁸

“...İslâm dinini bütün edyân içinde intihâb, ihtiyar ettim, buyurur. Eğer tabir câizse o gün bir kemâl günü, yevm-i kemâl, yevm-i tamam, yevm-i intihâbdır. O bir nokta, mesned oluyor. Şimdi oradan bir pergel çevirelim. Şöyle sahâbe devri, tâbiîn devri... Artık Emevîlerin, Abbâsîlerin ve şanlı Türklerin devri. Gele gele şimdi şu güne kadar geldik. Fakat seyir “amûdî” (dikey) değil dairevî, kürevî. Henüz daire kapanmamıştır. وَلَكِنْ رَسُولُ اللَّهِ وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ sırıyla bu daire madem kapanmamıştır, pergel ikmâl edecek. Daire, daire olacak. Mebde ile müntehâ ittisal ettiğinde, daire tamam olur ve illâ, eksik olur, daire noksan kalır. Öyle bir hal olacak ki, inşaallahu teâlâ, mebde ile müntehâ arasında bir mûmâselet oluşturacak. Hem mebde, hem müntehâ birleşecek...”

“...Efendim, millet-i Ahmed, millet-i Muhammed için gayet beşâretli bir durum var. Şimdi tashih ettirmek için benim arzedeceğim bir mesele daha var. Ama tashih için arz ediyorum: Rasûl-i Ekrem Efendimiz: بِدَأِ الْإِسْلَامِ غَرِيباً وَسَيَعُودُ غَرِيباً buyurdıkları hadisin anlamı, fukahânın istilâhınca yerleşmiş. Mesela istilâh-ı fukahâda “garib” بَعْدَ عَنِ الْوَطَنِ “vatanından uzak olmuş” kişidir. Mesâil-i fihhiyye sadedinde bu suretle mana veriliyor. Şimdi fakir, istilâh-ı ehl-i hakikate göre olan manayı almak istiyorum. Ehl-i hakikat istilâhında: كُلُّ شَيْءٍ مَا بَيْنَ جَنْسِهِ عَدِيمِ النَّظِيرِ فَهُوَ غَرِيبٌ “Herhangi bir şey ki, cinsi mâbeyninde adîmu’n-nazîrdir, o şey garibdir.” Biz şimdi bu manayı esas alıyoruz. Çünkü Rasûl-i Ekrem Efendimiz’in bu hadis-i şerifi beyan etmeleri, mesâil-i fihhiyyeden bir mesele hakkında değildir. Hadisin vürûdu belki, İslâm’ın mebde’den müntehâyâ doğru seyrini beyan ediyor. Yani nasıl adîmu’n-nazîr (benzeri olmayan) bir din olarak mebde’de zuhur ettiyse, müntehâda tekrar adîmu’n-nazîr bir din olarak bütün edyân içinde netice bulacağını; mebde’ ile müntehânın ittisâlini beyan sadedindedir. Yoksa ki, mesâil-i fihhiyyeden bir mesele hakkında değildir ki fukahâ istilâhıyla buna tevcih edilsin. Çünkü hem bu şekildeki tevcih, avâma göre “yeis” (ümitsizlik) veriyor. “İslâmiyet garip olarak başladı, garip olarak neticelenecek!” gibi bir mana yeis veriyor. Bu ise kuvve-i mâneviyyeyi kırar. Demek hadis-i şerifi ehl-i hakikat istilâhı üzere tevcih, daha münasip oluyor; kuvve-i mâneviyye vermek için... Zaten de Mesnevî’de bir mısra var, Mevlânâ Hazretleri Şems’e (güneşe) “garip” diyor:

خود غريبی در جهان چون شمس نیست

شمس جان باقیست کاورا امس نیست

“Hakikaten dünyada Güneş gibi garip (misli bulunmaz) bir şey yoktur. Bâkî olan can güneşi öyle bir güneştir ki, asla gurûb etmez (batmaz).”⁴⁹

“Şems’in “garip” olması, kevâkib (yıldızlar) içinde adîmu’n-nazîr olmasındandır. Yoksa bizim bildiğimiz “bikes” (kimsesiz) manasına değil. İşte din-i İslâm da bütün edyân içerisinde adîmu’n-nazîr bir din olduğu için, adîmu’n-nazîr bir din olarak zuhur etti. Tekrar seyrini adîmu’n-nazîr bir din olarak tamam edecek. “Sırr-ı hatmiyyet” zuhur edecek. Zaten nüzûl-i İsa aleyhi’s-selâm da, daire-i nübüvveti temhir (mühürlemek) içindir. Bu hikmete binaen Mehdî Âl-i Rasûl aleyhi’s-selâm’ın zuhuru da daire-i velâyeti temhir içindir.”

“Rasûlullah Hazretleri hâtemü’l-enbiyâdır. Yani onun risâletiyle, nübüvvetiyle daire-i nübüvvet temhir edilmiştir. Bir kiraata göre “hâtimu’n-nebiyyîn”dir. Bu da mütevâtir kiraattır. O vakit “mühürleyici” demektir. Kendisi irtihal buyurdular. İsa (a.s.) vekili olarak, Mehdî Âl-i Rasûl (a.s.) da onun evladından tekrar vekili olarak o daireyi bizzat Fahr-i Âlem hesabına temhir edecekler. O daire kapandıktan sonra, artık bir müddet yaşama var. Ama artık bir daire çizilmiyor. Nes-nas (görünüüşü

⁴⁸ Mâide, 5/3.

⁴⁹ Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, Mesnevî, I, 40, beyit no: 119, hazırlayan: Adnan Karaismailoğlu, I-II, Ankara 2004.

itibariyle insan ama hayvan karakterli insancıklar) denilen bir kavim yaşayacak. Fakat ne insaniyet, ne İslâmiyet... Onlardan hiçbir eser yok! Çünkü daire çizmez bir daha. Ama henüz daire kapanmazdan evvel, menfi seyir ve merhaleler geçilip, inşallah mebde' ile müntehâ ittisal edecek. Pek parlak ittisal edecek! Fakat bu yine, nokta-i merkeziye olan makâmât-ı mübarekede (mübarek makamlarda, Mekke ve Medine'de) zuhur edecek. Lâ akall (en az) o hacda 124 bin evliya bulunacak, inşallah! Ama diğer halkın hesabını Allah bilir! Bunu tashih için arzettim, zât-ı âlînize! (Ali Ulvi Kurucu beye hitap ediyor. O da bazı hadis kitaplarının şerhlerinde bunu teyit eden açıklamalar gördüğünü ifade etmişlerdir.).”⁵⁰

Bu konuda Mehmet Feyzî Efendi ayrıca Enes b. Mâlik'ten merfû olarak nakledilen: “Ümmetim yağmura benzer; önü mü hayırlıdır yoksa sonu mu, bilinmez.”⁵¹ hadisini de yukarıdaki görüşlerini destekleyen bir delil olarak kullanmaktadır.⁵²

Açııkça görüldüğü üzere Mehmet Feyzî Efendi, asırlar boyu hep hüzünle okunan ve buruk bir mana hissettiren bu meşhur hadise, kendisinden önce kimsede rastlamadığımız bir şekilde müjdeli bir anlam vermiş ve bunu da oldukça dakik ve ilmî derinlikli bir üslupla yorumlayarak ilim ehlini hayrette bırakmıştır.

Talebelerinden Özdağ'ın belirttiğine göre Mehmet Feyzî Efendi'nin bu yorumu çok yerindedir. Çünkü gerçekten din-i mübin-i İslâm, bütün edyân arasından adîmü'n-nazîr, eşi ve benzeri bulunmayan yüce, şerefli ve değerli bir din olarak zuhur etmiştir. Âhirde de, başta olduğu gibi emsalsiz ve adîmün-nazîr olacak, ihtişamı ile gözleri kamaştırıp, akıllara hayretler vererek kutlu seyrini ve mübarek ömrünü tamamlayacaktır. Hem, *الإِسْلَامُ يَغْلُو وَلَا يُغْلَى عَلَيْهِ* “İslâm daima galip olup asla mağlup olmaz.”⁵³ beşaretini hepimiz biliyoruz. Öyle ise galiplik (üstünlük), bu dinin lâzımî (ayrılmaz) bir vasfıdır. Galebe (üstün gelme) vasfını hiçbir zaman ondan soyutlayamayız. Bu itibarla, İslâm daima güçlü ve üstündür. Şu kadar var ki, bazen onun peşinden gidenler, gerektiği gibi dinlerine ve diyanetlerine sahip çıkıp üzerlerine düşeni yerine getirmediklerinden dolayı zaafa düşebilir, mağlup olabilir. Ama dinin kendisi asla diğer dinlere mağlup düşmez.”⁵⁴

Özdağ'ın ifadesine göre bir gün gelecek, İslâm'ın mensupları nicelik ve nitelik yönüyle de dünyada kendilerini göstererek, cihan hâkimiyetini ele alacaklar. Bu dönemde Hz. İsa (aleyhi's-selâm) gökten inecek, Mehdî Âl-i Rasûl müminlerin başına geçerek⁵⁵, belli bir süre yeryüzünde asr-ı saadete benzer bir yaşam tarzı, daha ihtişamlı ve göz kamaştırıcı bir şekilde kendini gösterecek, sonra da mukadder olan akıbetine kavuşacaktır. Bu dönemde müminler, tekniğin ve bilimin en yüksek seviyesine ulaşacaklar; modern bir memleket ve toplum halinde dünyayı yöneteceklerdir.⁵⁶

⁵⁰ Teybe kaydedilen bu konuşmayı biraz kısaltarak verdik. Konuşmanın tam metni için bkz. Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 87-94. Ayrıca bkz. Özdağ, *Feyizler*, I, 160-161; Küllüoğlu, *age.*, s. 220-221; Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 238.

⁵¹ Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd, *Müsned*, s. 90 (no: 647. Ammâr b. Yâsir'den merfû olarak), Beyrut ts.; Ahmed, *Müsned*, III, 130 (no: 12349), 143 (no: 12483), IV, 319 (Ammâr'dan merfû olarak); Tirmizî, *Emsâl* 6 (no: 2869. Müellifin beyanına göre bu konuda Ammar, Abdullah b. Amr ve İbn Ömer hadisleri de bulunmaktadır. Buradaki hadis ise bu vecihten “hasen-garib” derecesindedir.).

⁵² Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 221.

⁵³ Buhârî, Cenâiz 78 (İbn Abbas'ın sözü olarak); Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Meânî'l-âsâr*, III, 257, 258, I-IV, Beyrut 1399; Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünen*, III, 252, I-IV, Beyrut 1386/1966; Beyhakî, *Sünen*, VI, 205.

⁵⁴ Özdağ, *Feyizler*, I, 166.

⁵⁵ Mehmet Feyzî Efendi ileride Mehdî Âl-i Rasûl'ün geleceğini söylemekle birlikte, talebelerini Mehdî beklemekten men etmiştir. Nitekim kendisine Mehdî ile ilgili soru soran bir öğrencisini: “Mehdî'ye ne edeceksin? Dün geçti, yarın da ne olacağı belli değil; elimizde Kur'an-ı Kerim var, hadis-i şerifler var! Ona göre şu andaki görevin ne ise onu yapmaya bak!” diyerek uyarı ihtiyacı hissetmiştir. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 348.

⁵⁶ Özdağ, *Feyizler*, I, 168-169.

Mehmet Feyzî Efendi'nin söz konusu hadise bu derece olumlu yaklaşması onun genel fitratı açısından da olağan bir durumdur. Çünkü o, kendi ifadesiyle **Ebû'l-Yüsr** (kolaylık babası) olup⁵⁷ asla ümitsizliğe düşmediği gibi, başkasının da düşmesini istemeyen bir kimsedir. Müminlerin rahatlayıp din-i İslâm adına ümitvar olmalarını sağlamak için kendisi daima müjde içeren haberler vermiş ve sonra da ilgili rivayetleri ihtiyatlı bir şekilde hayra ve güzele yorumlamıştır. Yine o, müminlerin kalbine sevinç veren şeylerin söylenmesinin bir sadaka olduğunu beyanla, onların ilâhî emirleri uygulama konusunda aşka ve heyecana getirilmelerini en önemli davet usulü saymıştır. Bıktırmamış ve usandırmamış daima kolay olanı ortaya koymuş⁵⁸; İslâm'ın gidişatından söz eden bu hadisi de aynı kaideye uyararak yorumlamıştır. Hadisin sonunda yer alan: **فَطَوَّبَى لِلْغُرَبَاءِ** “*Gariplere ne mutlu!*” ifadesi de onun bu yöndeki müspet girişiminin ve ortaya koyduğu müjdeli yorumun en güçlü kanıtı ve en güvenilir destekçisidir. Zira bu ifade müjdeyi içermekte, gönüllere ve vicdanlara güven, huzur, saadet ve ferahlık sunmaktadır.⁵⁹

Öyle zannediyoruz ki, Sadreddin Konevî'nin (v. 672/1273) kaynak belirtmeden naklettiği şu rivâyetteki “garip” ifadesine de Mehmet Feyzî Efendi'nin anladığı anlamda olumlu bir bakış açısıyla “enteresan, harika” vb. şekilde mana verilebilir: “*Allah kardeşim Musa'yı bağışlasın! Eğer Hızır ile beraber iken sabretmiş olsaydı, pek çok garip şeyi öğrenecekti.*”⁶⁰

Elbette ki bizler de söz konusu hadisin bütün Müslümanlara huzur ve beşaret verecek şekilde yorumlanması mümkün iken olumsuz bir biçimde yorumlanması taraftarı değiliz. Bu durumda bu hadisin Rasûlullah'ın Allah'ın bildirmesiyle gayba dair vermiş olduğu haberler cümlesinden sayılmaması için hiçbir sebep yoktur.

DEĞERLENDİRME

Peygamberler ve onların vârisleri olan âlimler, fırtınalı bir denizde yahut tehlikeli sularda yol almaya çalışan gemilere rehberlik eden *kılavuz kaptanlar* gibidir. Onların rehberliği öylesine önemlidir ki, bu yol göstericilere gereken önemi vermeyenlerin, o sularda boğulmaları an meselesidir. Ahmed Naim (v. 1353/1934) merhumun ifadesiyle de, enbiyâ (peygamberler), *etibbâ-i kulûbdur* (kalp/gönül doktorlarıdır); karşılıklarına gelenlerin maraz-ı ruhânîleri (ruh hastalıkları) en ziyade hangi devaya (ilaca) muhtaç ise, o devayı diğerlerine takdimen (öne alarak) tavsiye buyururlar.⁶¹

İşte Mehmet Feyzî Efendi de bize göre Hz. Peygamber'in izinden giden ehil bir kılavuz kaptan ve aynı zamanda hâzık/mâhir bir gönül doktorudur. O, Kur'ân ve Sünnet'ten aldığı ilhamla, hiçbir menfaat gözetmeden ve insanlar arasında ayırım yapmadan bu kaptanlığın ve doktorluğun gereğini hakkıyla yerine getirmiş, öğrendiklerini öğretmeyi Allah tarafından kendisine tevdi edilmiş bir vazife bilmiş ve hep bu görev şuuruyla hareket etmiştir.

Burada görüşlerine özet bir şekilde değindiğimiz Mehmet Feyzî Efendi'nin Sünnet'e bağlı bir Allah dostu ve Peygamber aşığı olduğu şüphesizdir. O hayatı boyunca:

⁵⁷ Mehmet Feyzî Efendi'nin çoğu zaman “Ben Ebû'l-Yüsr'üm (kolaylık babasıyım), Ebû'l-Usr (zorluk babası) değilim.” dediği bazı talebeleri tarafından nakledilmektedir. Bkz. Özdağ, *Feyizler*, I, 13; Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 212; Topçu, Kemal, “Mehmet Feyzî Efendi'nin Sosyal İlişkileri”, *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, s. 79, 86 (no: 32), Ziya Ofset, İstanbul 1998.

⁵⁸ “*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız...*” hadisi için bkz. Ahmed, *Müsned*, III, 131, 209; Buhârî, İlim 11, Edeb 80; Müslim, Cihâd 8; Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünenü'l-kubrâ*, III, 449, I-VI, Halep 1411/1991.

⁵⁹ Özdağ, *Feyizler*, I, 169-170. Mehmet Feyzî Efendi'nin “*İslâm garip olarak başladı...*” hadisine orijinal bakışına şahit olan bir müftüyle ilgili Hafız Yunus Balcıoğlu'nun bir hatırası için bkz. Atasoy, *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi*, s. 320.

⁶⁰ Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz*, s. 81.

⁶¹ Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, II, 474.

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا

“Her kim Allah’a ve Rasûlü’ne isyan ederse, muhakkak ona içerisinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır!”⁶² âyet-i kerimesinin ifade ettiği tehdidin şuurunda olmuş; hem kendini hem de talebelerini, sevenlerini ve ziyaretçilerini daima Rasûlullah’a itaat ve muhabbet istikametinde yönlendirip eğitmeyi bir vazife bilmiştir. Bu durumu onun bütün söz ve hareketlerinden çok net bir şekilde anlamamız mümkündür. Nitekim onun ömrünün son anına kadar sürdürdüğü **sohbetlerinin ana teması ve merkezi** daima **Allah ve Rasûlü** olmuştur. Ne kadar enteresandır ki, kendisinin genellikle **âyet ve hadislerden** yoğunlaşarak yapmış olduğu derslerini yadırgayan ve onun sürekli *Risâle-i Nurlar*’dan ve Said Nursî’den bahsetmesini isteyen, bu yönde bir beklenti içerisine giren kimseler bile çıkmıştır.⁶³ Halbuki onun bu meziyeti, kuru taklitten uzak kalmış Peygamber vârisi gerçek âlimlerin bir vasfı olup, bunun yadırganması değil tam tersine takdir edilmesi gerekir. Bu durumu biz âcizane bir nevî, sınava ana kaynaklardan ve esas ders kitaplarından çalışmak dururken, diğer öğrencilerin çıkardığı özetlerden veya fotokopilerden çalışan talebelerin haline benzetebiliriz. Elbette ki, birinci durumda öğrenme çok daha sağlıklı ve haliyle başarı da daha fazla olacaktır. Diğer durumda ise tabiri caizse tavşanın suyunun suyu mesabesindeki bilgilerle yetinme söz konusu olacak ve kaynaktan bir hayli uzaklaşıldığı için suyun berraklığı azalacak ve sağlıklı bir beslenme gerçekleşmeyecektir.

Mehmet Feyzî Efendi, kendi **meşrebinin üç esasa** dayalı olduğunu ifade etmiştir ki bunlardan birincisi **Sünnet-i Seniyye**’yi takip etmek, ikincisi **helâlden** yiyip-içmek, üçüncüsü de her türlü işte **ihlâs** üzere olmaktır.⁶⁴

Açıkça görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in Sünneti, Mehmet Feyzî Efendi’nin hayatının en önemli unsuru konumundadır.

⁶² Cin, 72/23.

⁶³ Bu konudaki bazı hatıralar için bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 211, 235, 282, 385; Atasoy, *Bediüzzaman’ın Sır Kâtibi*, s. 159. Yeri gelmişken ifade etmek isteriz ki, bu meyanda Mehmet Feyzî Efendi’yi dar bir açıdan değerlendirip onu sadece “Bediüzzaman Üniversitesi’nin bir fakültesi” veya “Saîd Nursî’nin yetiştirdiği bir dâhi” olarak gösterme çabalarının (bkz. Atasoy, s. 201, 241-242) da kendisini tarif etmekte yetersiz kalacağını düşünüyoruz. Bu tür vasıflandırmalar çok çarpıcı tespitler gibi görünse de bunlar Mehmet Feyzî Efendi’yi bütün yönleriyle anlatmaktan âciz kalmaktadır. Dahası Mehmet Feyzî Efendi’yi “Saîd Nursî Hazretleri’ne mülâkî olmadan önce, mütevâzî bir baba mesleği olan hırdavatçılıkla uğraşan, kendi halinde, masum, terbiyeli, nezih ruhlu, çevresince sevilen, herkesin takdirini kazanmış Kur’ân hâdimi, hafız bir genç” olarak göstermek (Atasoy, s. 241) de gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Tam tersine askerlik dönüşü Bediüzzaman ile tanışan Mehmet Feyzî Efendi, bu sıralarda İstanbul’dan akıl ve gönül yurdunu her türlü güzellikler ve yüceliklerle donatmış bir “mana efendisi” ve “gönül sultanı olarak” dönmüştür (bkz. Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 64). Prof. Dr. Selahattin Polat da, Mehmet Feyzî Efendi hakkında bu güne kadar çok şey söylenmesine, yazılıp çizilmesine rağmen bütün bunların gerçek manada onun şahsiyetini aksettirmekten uzak olduğunu ifade etmiştir (bkz. Atasoy, s. 317). Kanaatimizce gerçek şudur ki, Mehmet Feyzî Efendi, Bediüzzaman ile tanışmadan önce de iyi yetişmiş bir âlimdi ve Said Nursî ile olan birlikteliği, onun zaten var olan kalitesine daha da katkıda bulunmuştur. Bediüzzaman Said Nursî, Mehmet Feyzî Efendi’nin hocalarından sadece birisidir ama yegâne hocası değildir. Mehmet Feyzî Efendi’nin hayatının bundan önceki safhalarında üzerinde oldukça etkili olan mesela Hafız Ömer Aköz gibi bir Kur’ân dehâsi da vardır ve Hafız Ömer Efendi, Mehmet Feyzî Efendi’nin yetişmesinde büyük emek sarfetmiştir. Hatta talebelerinden Muzaffer Ertaş’ın belirttiğine göre, Mehmet Feyzî Efendi’nin üstün karakterinin oluşmasında Hafız Ömer Efendi gibi kuvve-i kudsiyye sahibi, cesur, milliyetçi, kurrâ-hafız bir allâmenin müspet etkileri olmuştur (Kalaycı, s. 231). Dolayısıyla Mehmet Feyzî Efendi’yi değerlendirirken bütün bu yönlerini de dikkate almak gereklidir. Hiç kuşkusuz Mehmet Feyzî Efendi çok yönlü bir âlimdir ve onun yetişmesinde çok değişik kültürlerin ayrı ayrı etkisi ve katkısı olmuştur. Bu yüzden Musa Özdağ’ın da isabetle tespit ettiği gibi Mehmet Feyzî Efendi’yi, Kur’ân ve Sünnet temelli “**ilmî kültür**”; Nakşibendiyye geleneğinden gelip Erbilli Muhammed Es’ad’ın halifesi Hafız Ömer Efendi vasıtasıyla elde ettiği “**rûhânî kültür**” ve nihayet Said Nursî’den aldığı “**risâle-i nûr kültürü**” şeklinde üçlü bir kültürün güzel bir meyvesi olarak tarif etmek çok daha gerçekçi olacaktır. Bkz. Özdağ, “Mehmed Feyzî Efendi’nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü”, *Mehmed Feyzî Efendi’nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, s. 63, Ziya Ofset, İstanbul 1998; a.mlf. *Kastamonu’nun Manevî Mimarları-1*, s. 36.

⁶⁴ Özdağ, “Mehmed Feyzî Efendi’nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü”, s. 56; Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 102.

Elbette ki, Mehmet Feyzî Efendi'nin yürüdüğü yolun en önemli esasının “Sünnet-i Seniyye” olduğunu söylerken, bu noktada Rasûlullah'ın “yaşayan bir Kur'ân” olduğu gerçeğini göz ardı etmeden düşünmemiz ve aslında bunun bir “Kur'ân-Sünnet” bütünlüğü anlamına geldiğini hatırdan uzak tutmamamız gerekir. Çünkü Mehmet Feyzî Efendi hayatının sonuna kadar bu iki unsuru birbirinden asla ayırmamıştır. Hatta bu iki unsur, onun “ilmî kültürünün” en önemli kaynağı durumundadır.⁶⁵

Mehmet Feyzî Efendi'deki Allah ve Rasûlullah sevgisi son derece dengeli bir zemin üzerine oturmuştur. Bu oldukça önemli bir noktadır. Şöyle ki; tasavvuf tarihinde bir nevî sekr/manevî sarhoşluk hali içerisinde dile getirilmiş şatahat türünden ifadeler yer almaktadır. Öyle ki, bazı şahıslar, kalbinde Allah sevgisinden başka sevgilere yer kalmadığını, bu yüzden Hz. Peygamber'i bile dışarıda bıraktığını söyleyebilmiştir.⁶⁶ Mehmet Feyzî Efendi bu tür şatahatvârî sözlerden şiddetle kaçınmış ve “Allah ve Rasûlü'nün sevgisini gönlümüze öyle dolduralım ki orada sahte sevgilere yer kalmasın!” demek suretiyle Yüce Allah ile Hz. Peygamber'in birbirinden ayrılmasını asla kabul etmemiştir. Onun bu tavrı da hiç kuşku yok ki, “De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana tâbi olun ki (bu sayede) Allah da sizi sevsin ve günâhlarınızı bağışlasın...”⁶⁷ âyet-i kerimesinin tam olarak gereğinin yerine getirilmesi anlamına gelmektedir.

Mehmet Feyzî Efendi'nin hayatı boyunca telebelerini ilmek ilmek işleyerek, onlara öğretmeye çalıştığı **Peygamber'e kayıtsız-şartsız ve mutlak itaat** düsturunun hayati değerinde bir öğreti olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu düsturun, son zamanlarda Müslümanlar üzerinde oynanmaya çalışılan sinsî oyunlardan biri olarak gördüğümüz “**Peygambersiz Müslümanlık**” tuzaklarına karşı oldukça etkili bir panzehir olduğu açıktır. Bazı gruplar tarafından dillendirilen: “Allah'ın birliğini kabul edenin başımızın üstünde yeri vardır, *Muhammedün Rasûlullah* demese bile!” şeklindeki görüşler, doğrudan İslâm'ın kalbine saplanmaya çalışılan bir hançer kadar tehlikelidir. Zira bu tür düşünceler Allah sevgisinin, günahların bağışlanmasının ve dolayısıyla cehennemden kurtuluşun yolunun sadece Rasûlullah'a mutlak itaatten geçtiğini her fırsatta dile getiren Kur'ân'a⁶⁸ alenen aykırıdır. Bu ifadeler bize göre, belki adı Müslüman olan fakat yaşayışı ve düşüncesi itibarıyla bir Hıristiyan'dan farksız davranan melez ve kaypak kişiliklerin yetişmesine zemin oluşturabilir. Hıristiyan batı dünyasının tabiri caizse ekmeğine yağ sürecektir bundan daha iyi bir fikir olamaz. Bunlar ancak son Peygamber'in gelmesinden önceki “fetret” devirlerinde geçerli olabilecek cinsten fikirlerdir. Artık peygamberlerin sonuncusu geldiğine göre, onu kabul etmemenin makul bir sebebi olamaz. Böyle bir şahsın kurtuluşundan bahsedebilmek, hele hele başımızın üstünde ona yer göstermek, aklı başında bir Müslümanın sergileyeceği cinsten bir davranış olmasa gerektir. İşte Mehmet Feyzî Efendi, “*Rasûl-i Ekrem aleyhi's-selâm Efendimiz hidâyet nurunun tecessüm ve temessül etmiş şeklidir. Kim ona teveccüh etti ise hidâyet buldu. Kim de ona arka çevirdi ise*

⁶⁵ Özdağ, “Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü”, s. 63.

⁶⁶ Bu türden bazı sözler **Ebû Saïd el-Harrâz** ve **Râbia-i Adeviyye** gibi bazı mutasavvıflara isnâd edilmektedir. Mesela Ebû Saïd el-Harrâz'dan hikâye olunduğuna göre, kendisi Rasûlullah'ı (s.a.) rüyasında görmüş ve ona şöyle seslenmiştir: “Beni mâzur gör ey Allah'ın Rasûlü! Çünkü Allah sevgisi (muhabbetullah), beni seni sevmekten alıyordu/meşgul etti!” Bunun üzerine Hz. Peygamber de ona şu şekilde karşılık vermiştir: “Ey Mübarek! Allah'ı seven kişi, beni sevmiş demektir!” (Bkz. Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Hûzân, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 328, thk. Ma'rûf Mustafa Ruzeyk, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1421/2001). Yine Râbia'ya da: “Rasûlullah'a karşı sevgin nasıl?” diye sorulduğunda onun, “Allah'a yemin ederim ki ben onu gerçekten çok seviyorum. Fakat Yaratıcı'nın sevgisi, beni yaratılmışların sevgisinden engelledi!” dediği kaydedilir (Bkz. Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, II, 520, I-VI, Dâru Kuteybe, Beyrut 1992/1412). Bu tür ifadelerin doğruluğu ve şayet söylenmişse nasıl anlaşılması gerektiği konusunda ihtiyatlı olma taraftarıyız. Bize göre bunlar, kendi bağlamında değerlendirilmesi gereken sözlerdir ve maksadını açacak şekilde kullanılmamalıdır.

⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/31.

⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/31.

hasâret buldu.” ve “Kemâl-i iman, Rasûlullah’a (s.a.) muhabbetle hâsıl olur. Muhabbetullahın alâmeti de Rasûl-i Ekrem’e itaattir.” diyerek bu türlü tuzaklara karşı daima dikkat çekmiş ve “Peygambersiz Müslümanlık” anlayışlarına şiddetle karşı çıkmıştır.

Rasûlullah aleyhi’s-selâm’ın adeta hayatını resmeden: “O vakit, Allah’tan bir rahmet sebebiyle onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et ve iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da, artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”⁶⁹ âyet-i kerimesi aynı zamanda Mehmet Feyzî Efendi’nin de hayatına bütünüyle aksettirdiği bir düstur haline gelmiştir. Bu anlamda onun hayatının da tamamen bu âyetin anlattığı istikamette cereyan ettiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. Ziyaretçilerinin onunla ilgili hatıralarını toplayan kitaplardan da bunu bariz olarak anlıyoruz.

Mehmet Feyzî Efendi’nin, yaşadığı evin odasına astırdığı bazı levhaların da onun Sünnet anlayışının tipik bir göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim mümtaz talebelerinden Musa Özdağ’ın haber verdiğine göre Mehmet Feyzî Efendi’nin odasındaki levhalar hep onun halini yansıtabilecek şekilde olmuştur. Bu meyanda, duvarda bir süre *مَنْ عَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا* “Bizi aldatan bizden değildir.”⁷⁰ hadis-i şerifi asılı kalmış; bir ara da İmâm Şa’rânî’nin *فَهُوَ ظَلَامٌ (ص) فَمَنْ يَمَسُّ فِيهِ الشَّارِعُ* “Şâri’ (Peygamber) Efendimiz’in yürüyüp gitmediği her yol karanlıktır.” sözünü tercih etmişlerdir.⁷¹ İşte seçilen bu sözlerin genellikle Hz. Peygamber’in yolunu işaret ve irşâd eden türden olması, onun Peygamber *sallâllâhu aleyhi ve sellem’e* ve Sünneti’ne ne derece gönülden bağlı olduğunu, daima onu benliğinde hissettiğini açıkça ortaya koymaya yeterlidir.

Mehmet Feyzî Efendi’nin Rasûlullah’ın hayatından kendisi için örnek edindiği bir başka yön de, ayırım yapmadan bütün insanları kuşatıcı ve kucaklayıcı olmasıdır. Bu anlamda o, “Kendi insanlarımızla tartışmaktan, itişip kakışmaktan şiddetle sakınmalıyız. Meşruiyet sınırları içerisinde herkesin fikrini ve inancını hoş görüp, sevgi ve saygıda kusur etmemeliyiz. Aksi takdirde paramparça olur, gücümüzü ve etkinliğimizi kaybederiz. Tabii ki, bu durumda hem kendi içimizdeki, hem de milletler arasındaki saygınlığımızı kaybederiz.”⁷² demek suretiyle Hz. Peygamber’in yolunu bire bir tuttuğunu göstermiştir. Çünkü Mehmet Feyzî Efendi’nin bu hareket tarzı da, “İşte benim dosdoğru yolum budur; buna uyun ve başka yollara sapmayın, yoksa o yollar sizi Allah’ın yolundan ayrı düşürür.”⁷³ ve “Allah’a ve Rasûlü’ne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider...”⁷⁴ âyetlerinin en güzel uygulayıcısı olan Hz. Peygamber’in hayat tarzıyla tamamen örtüşmektedir.

Ayrıca, “Herkes benim dairemde olsun, bana gelsin demek olmaz. Herkes elindeki buz parçası hükmündeki enaniyetini İslâm havuzuna atmalıdır.”⁷⁵ diyerek bütün Müslümanları aynı hedef etrafında kenetlenmeye çağırırken, yine Rasûlullah’ın çok önemli bir takipçisi olduğunu göstermiştir. Yine bu meyanda, İslâm’ı sadece kendilerinin temsil ettiğini savunan, başkalarını Müslüman saymayan, güya kendi akıllarınca İslâm devletini kuracaklarını iddia eden bazı gruplara karşı kullandığı ifadeler de son derece çarpıcıdır: “Ne yapalım kardeşim? Kursunlar da görelim! Neyi emrecekler, neyi nehyecekler? Kur’ân’ı, hadisi değil mi? Bu ise zorla olmaz! Bir zamanlar zaptiyeler, namaz

⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/159.

⁷⁰ Müslim, İman 164.

⁷¹ Özdağ, *Kastamonu’nun Manevî Mimarları-1*, s. 26; Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 291-292.

⁷² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 103-104.

⁷³ En’âm, 6/153.

⁷⁴ Enfâl, 8/46.

⁷⁵ Kalaycı, *age.*, s. 210.

kılmayanları tutarlar, döverek zorla namaz kaldırırlarmış. Kimisi abdestsiz namaz kılar, kimi pis yerlerde saklanır, kimisi de Türk ve Müslüman olduğu halde, zimmî Hıristiyan vatandaşların söyledikleri bir tabirle: 'Hıristiyanım!' derlermiş! Ama şimdi isteyen kılıyor."⁷⁶ Bu da göstermektedir ki, Mehmet Feyzî Efendi, insanları Rasûlullah'ın yoluna çağırırken bu işin hem sloganlardan uzak bir şekilde ve tıpkı Rasûlullah'ın yaptığı gibi sevdirecek ve suhûletle yapılması gerektiğini, hem de mezhebi/meşrebi ne olursa olsun, diğer Müslümanları dışlayıcı tavır ve davranışlardan uzak durulmasının zaruri olduğunu düşünmektedir.

Mehmet Feyzî Efendi'nin hem Sünnet'e bağlılığına hem de ondan aldığı güçle kazandığı cesarete dair hayret verici örneklerle sahibiz. Bunlardan en çarpıcı olanı herhalde, 1944'lerde bir ramazan akşamı, tam da iftar vaktinde sigarasını tütürerek dumanını yüzüne doğru üfleyen devrin valisine karşı onun, "Şamata etme! Ben orucum!" diyerek karşılık vermesidir.⁷⁷ Şüphesiz böyle söylemekle kendisi, Rasûlullah *sallâllahu aleyhi ve sellem*'in: "Sizden biriniz oruçlu iken ona birisi sataşacak olursa, iki defa ben oruçluyum desin!"⁷⁸ hadis-i şerifini tatbik etmiş; bu uğurda önüne çıkan her kim ve makamı-mevkii ne olursa olsun, imanın ve Sünnet'e bağlılığın gereğini yapmaktan, doğruyu dile getirmekten çekinmeyeceğini gözler önüne sermiş oluyordu.

Diğer bir seferinde ise, sakalına ilişen askerî valiye: "Bir elimde Kur'an, bir elimde hadis; ben bunları fehme (anlamaya) çalışıyorum. Kimseden çekindiğim yoktur. Ben öz be öz Türküm!" şeklinde karşılık vererek onu engellemiştir.⁷⁹ Onun bu çıkışı da, ister istemez bir anda İslâm'ın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'i yolundan engellemek isteyen müşriklere Rasûlullah'ın: "Bir elime güneşi, diğerine ayı verseniz, yine de bu davamdan vazgeçmem!"⁸⁰ şeklindeki haykırışını aklımıza getirmiştir.

Mehmet Feyzî Efendi, kendisine "Efendim, ben sizin davanızın bir neferiyim!" diyen talebesini, "Rasûlullah'ın davası!" diyerek uyarılmış ve yürüdüğü yolda bir benlik davası gütmeyeceğini göstermiştir.⁸¹

O, Hz. Peygamber'e itaat konusunda tahminlerin ötesinde ve insanı hayran bırakacak ölçüde bir titizliğe de sahiptir. Öyle ki, kendisinin Hz. Peygamber'in gusül abdesti aldığı suyun miktarını tarif eden

---

⁷⁶ Kalaycı, *age.*, s. 361.

⁷⁷ Kalaycı, *age.*, s. 244.

⁷⁸ Buhârî, Savm 2 (no: 1795); Müslim, Sıyam 159, 160, 163.

⁷⁹ Kalaycı, *age.*, s. 245; Küllüoğlu, "Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", s. 39. Mehmet Feyzî Efendi Denizli mahkemesindeki müdafaasında da sakal konusunda şu savunmayı yaparak Rasûlullah'ın sünnetine bağlılığını bir kez daha ortaya koymuştur: "...Hele sakal meselesi büsbütün acib bir ittihamdır. Rasûl-i Ekrem aleyhi's-salâtü ve's-selâm'ın bir sünnetini genç yaşında tatbik edişimi cürüm sebebi addetmek, akidem ve hürriyetime karışmaktan başka ne ile izah edilebilir?..." Özer, *Kastamonu Fedakârları*, s. 118. Mehmet Feyzî Efendi'nin mahkemelerdeki müdafaalarının *Şuâlar* mecmuasında mevcut olduğu kaydedilmiştir. Kalaycı, *age.*, s. 383.

⁸⁰ İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr, *Sîre (el-Mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzî)*, s. 135, prg. 200, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1401/1981; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Hımyerî el-Me'âfirî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 193, I-IV, thk. eş-Şeyh Fuâd b. Ali Hafız, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2009; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Târîh*, I, 545, I-V, Beyrut 1407.

⁸¹ Kalaycı, *age.*, s. 259-260.

hadisleri⁸² tek tek inceleyerek, onun yaklaşık olarak ne kadar su harcadığını tespit ettiği ve o kadar suyu alacak bir kap yaptırıp bizzat onunla gusül abdesti aldığı bilinmektedir.⁸³

Mehmet Feyzî Efendi'nin Rasûlullah'a olan bağlılığının diğer bir örneğini "istircâ" denilen cümlelerin okunmasında görüyoruz. Genellikle bir felaket veya alınan ölüm haberlerinde söylenmesi bir gelenek halini alan *إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ* "Biz Allah'a aitiz ve O'na döneceğiz." cümlelerini Mehmet Feyzî Efendi, üzücü herhangi bir hâdise meydana geldiği zaman da okuduğunda kendisine, "Ölen yok ki, niçin "istircâ" okuyorsunuz?" diye sorduklarında verdiği şu cevap, onun Rasûlullah'a ne derece bağlı olduğu göstermektedir: "Olsun, bütün Müslümanları üzen bir fitnedir. Peygamber aleyhi's-selâm mumu söndüğü zaman bile istircâ ederdi."⁸⁴

Mehmet Feyzî Efendi tıpkı Peygamber (a.s.) gibi ibadetlerini büyük bir ciddiyet ve vakarla yerine getirmiş, ilim ve ibadet aşkıyla yanıp tutuşmuş, iftarda acele davranıp sahurunu tehir etmiş, yemek hazırlarken namazı sonraya bırakmış, muhataplarıyla konuşurken tane tane konuşmuş, tevazuundan dostlarının konuşmalarına aynen iştirak edip onlar gibi bazen dünyadan bazen âhiretten bahsetmiş; velhasıl Hz. Peygamber'in Sünneti'ni bütün hal ve hareketlerine yansıtmış, böylece ziyaretçilerinde adeta Rasûlullah'ın meclisinde buldukları hissini uyandırmıştır. Bu örnekleri rahatlıkla çoğaltma imkânına sahibiz.⁸⁵

Bütün bu misaller Mehmet Feyzî Efendi'nin Sünnet-i Seniyye'nin canlı bir timsali ve her manada Peygamber vârisi olduğunu göstermeye kâfidir. Hz. Peygamber'in ilmî emanetine sahip çıkarak onun mükemmel bir takipçisi ve uygulayıcısı olduğunu gösteren Mehmet Feyzî Efendi'nin öğretilerine sahip çıkmak da talebelerinin ve bütün Müslümanların bir görevi olsa gerektir. Çünkü onun davası, Rasûlullah'ın davasıdır. Kanaatimizce bu meyanda yapılabilecek pek çok şey vardır. Her şeyden önce onun **yüzerce cilt** kitaptan müteşekkil **kütüphanesinin**⁸⁶ artık bir an evvel sevenlerine ve araştırmacılara

---

⁸² Gusülde kullanılacak suyun müstehap olan ölçüsü hakkında meşhur hadis âlimi İmam Müslim bir bab başlığı açmış ve burada 14 hadis zikretmiştir (bkz. Müslim, Hayz, bab: 10, no: 40-53). Çeşitli rivâyetlerde yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre Rasûl-i Ekrem Efendimiz, "I sâ'" su ile gusletmiştir ki tahminlerimize göre bu yaklaşık 5 litre civarında olup, oldukça az bir su miktarına tekabül etmektedir. Bilgi için bkz. Kallek, Cengiz, "Sâ'", *DİA*, XXXV, 317-319, İstanbul 2008. Şu da dikkate alınması gereken bir husustur ki, burada verilen su miktarlarını Rasûlullah'ın bütün ömrü boyunca mutlak surette uyguladığı ve asla taviz vermediği ölçü birimleri olarak görmek hatalı olabilir. Muhtemelen kendileri her halükârda israfa varmayacak şekilde ama üzerindeki kirleri de tamamen temizleyinceye kadar su kullanmış olmalıdır. Bir uzuvda necis bir şey varsa onu izale edinceye kadar su kullanmanın bir gereklilik olduğu izahtan varestedir diye düşünüyoruz.

⁸³ Mehmet Feyzî Efendi'nin bu yöndeki uygulamasının daha çok gençlik ve evlilik öncesi dönemine ait olduğu, talebesi Musa Özdağ tarafından aktarılmıştır. Tabii ki burada önemli olan nokta, Mehmet Feyzî Efendi'nin Hz. Peygamber'in bir uygulamasına karşı hissetmiş olduğu duygudur ki, sembolik bir şey de olsa onunla Rasûlullah arasında kurmuş olduğu muhabbet köprüsünü resmetmesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

⁸⁴ Kalaycı, *age.*, s. 316.

⁸⁵ Kalaycı'nın *Karanlıktan Aydınlığa* (mesela s. 212, 295) ve *Mehmet Feyzî Efendi'den Menkıbeler-Karanlıktan Nura*, Özdağ'ın *Feyizler (I-VIII)* adlı eserlerinde bir hayli örnek mevcuttur. Bu eserlerin baştan sona dikkatlice okunmasını tavsiye ediyoruz.

⁸⁶ Mehmet Feyzî Efendi'nin daha 1940'lı yıllarda 580 cilt kitabının olduğundan bizzat kendisi söz etmektedir. Onun Denizli mahkemesindeki (yıl 1944) müdafaasında şu ifadeleri kullandığı kaydedilmiştir: "Yed'inde 580 cilt kitab-ı ilmiyye ve diniyye bulunduğu resmen sabit olan bir insanın, ilme ne kadar müştak ve hakikate ne kadar âşık olduğuna başka bir delile lüzum yoktur. Böyle bir insanın, yakınında bulunan bir din âliminin ilminden alâkasız kalması elbette düşünülemez..."

Yine Mehmet Feyzî Efendi, Afyon mahkemesindeki (yıl 1948) savunmasında da hâkimlere seslenerek zengin eserlerden müteşekkil bu kütüphanesinden şöyle bahsetmiştir: "...Fitratımda ilme karşı gayet kıvıvelli bir iştîyak var. Bir delili şudur ki, Denizli hâdisesinde menzîlim taharrî edildiği vakit 580 adet mütenevvi kütüb-i ilmiyye ve Arabiyye evimde resmen sabit olmuştur. Benim fakr-ı halimle ve geçliğimle ve lisân-ı Arabî'de noksanîyetimle beraber, **bu zamanda binde bir şahısta bulunmayan bu mütenevvi 580 cilt kitabı** bana toplattıran, fevkalâde bir talebelik şevki ve harika bir aşk-ı ilmîdir." (bkz. Özer, *Kastamonu Fedakârları*, s. 117, 119).

açılması gerektiğine inanıyoruz. Böylelikle onun okuduğu ve okuttuğu kitapların daha yakından incelenmesi sağlanacak, tuttuğu notlardan hatta çizerek mütâlaa ettiği yerlerden kendisinin çalışma metodu daha somut olarak tespit edilecek, dolayısıyla o zâtın her yönüyle çok daha isabetli bir şekilde anlaşılması mümkün olacaktır. Bu noktada ailesinin gerekli kolaylığı göstereceklerini ve böylece büyük bir hayra ortak olacaklarını umuyor ve temenni ediyoruz. Ayrıca Mehmet Feyzî Efendi ile ilgili bir araştırma merkezi ve eşyalarının sergileneceği bir müzenin kurulmasının faydalı olacağını düşünüyoruz. Böylece onunla ilgili olarak şimdikinden çok daha fazla sayıda ve nitelikli seminerler, makaleler, yüksek lisans ve doktora düzeyinde tezler hazırlanmasının önü açılacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî (v. 241/855), *Müsned*, I-VI, Mısır ts.
- Atasoy, İhsan *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzi Efendi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009.
- Baltacı, Burhan, “Şallıoğlu, Mehmet Feyzi”, *DİA*, XXXVIII, 310, İstanbul 2010.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn (v. 458/1066), *Şuabu'l-îmân*, I-VIII, Beyrut 1410.
- , *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Mekke 1414/1994.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî (v. 256/870), *Sahîh*, I-VII, Beyrut 1410/1990.
- Cebecioğlu, Ethem, “Mehmed Feyzi Efendi”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, X, 291-293, İstanbul 1996.
- Çakan, İsmail Lütfî, *Hadis Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2008.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî (v. 385/995), *Sünen*, I-IV, Beyrut 1386/1966.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman (v. 255/869), *Sünen*, I-II, Beyrut 1407.
- Deylemî, Ebû Şucâ' Şîrîye b. Şehredâr (v. 509/1115), *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, I-V, Beyrut 1986.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *Sünen*, I-III, Beyrut 1409/1988.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *İhyâu ulûmi'd-dîn*, I-VI, Dâru Kuteybe, Beyrut 1992/1412
- Gökalp, Murat, “Hicrî İlk Üç Asır Özelinde Sened ve Metin Kritiği Bağlamında Gurabâ Rivâyetinin Değerlendirilmesi”, *Dinî Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, cilt: 9, s. 26, ss. 177-192.
- Güzey, Ahmet Rifat, *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, (takdim konuşması), ss. 14-22, Ziya Ofset, İstanbul 1998.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (v. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, I-XVIII, Beyrut 1414/1993.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî el-Me'âfirî (v. 213/828), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, thk. eş-Şeyh Fuâd b. Ali Hafız, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2009.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (v. 150/767), *Sîre (el-Mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzi)*, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1401/1981.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (v. 276/889), *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, Beyrut 1393/1972.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (v. 273/ 886), *Sünen*, I-II, Kâhire ts.
- İsmail Hakkı, İbn Mustafa el-İstanbulî (v. 1137/1725), *Tefsîru Hakkı (Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân)*, I-XVII, ts. (Şâmile-2).
- Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.
- Kallek, Cengiz, “Sâ'”, *DİA*, XXXV, 317-319, İstanbul 2008.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer, *Nazmu'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, Matbaatu't-tekaddüm, Kahire ts.

Mehmet Feyzî Efendi'nin talebelerinden Hüseyin Eroğlu da onun kitaplığında, belki hiçbir kütüphanede mevcut olmayan gayet nadide eserler bulunduğunu dile getirmiştir. İbrahim Hakkı Hazretleri'nin *Tamâmü'l-feyz* isimli eseri de bunlardan biri olsa gerekir (Kalaycı, s. 236, 247). Rafet Küllüoğlu da bu konudan bahsederken, “Kütüphanesinin zenginliği meşhurdur. Değişik ilim dallarında kaynak kitaplara sahipti.” demiştir (bkz. “Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 36). Mehmet Feyzî Efendi'nin kütüphanesinde yer alan kitapların fotoğraflarından bir kesit için bkz. Atasoy, *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi*, s. 256.

- Konevî, Sadreddin (v. 673/1274), *Marifet Yolcusuna Kılavuz- Tebsiratü'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehâ*, trc. Ahmet Remzi Akyürek, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- , *Vahdet-i Vücûd ve Esasları- en-Nusûs fî tahkiki tavri'l-mahsûs*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Hûzân (v. 465/1072), *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Ma'rûf Mustafa Ruzejk, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 1421/2001.
- Küllüoğlu, Rafet, *Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizli Sözler*, Cihan Yayınları, İstanbul ts.
- , "Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, ss. 24-40, Ziya Ofset, İstanbul 1998.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed (v. 1304/1886), *el-Ecvibetu'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşerati'l-kâmile*, Kahire 1423/2003.
- Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, Ziya Ofset, İstanbul 1998.
- Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, (v. 671/1273), *Mesnevî*, hazırlayan: Adnan Karaismailoğlu, I-II, Ankara 2004.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbüri (v. 261/ 875), *Sahîh*, I-V, Beyrut ts.
- Naim, Babanzâde Ahmed (v. 1934), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-III, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (v. 303/915), *es-Sünenü'l-kubrâ*, I-VI, Halep 1411/1991.
- Özdağ, Musa, *Mehmet Feyzî Efendi'den Feyizler*, I-VI, Hamle Yayınları, İstanbul 1992-1998.
- , *Mehmet Feyzî Efendi'den Feyizler*, VII, Doğu Yayınları, Adapazarı 2002.
- , *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu 2010.
- , *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1 -Mehmed Feyzî Efendi*, Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı (Türkav) Kastamonu Şubesi Kültür Hizmeti, Kastamonu 2013.
- , "Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü", *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, ss. 55-70, Ziya Ofset, İstanbul 1998.
- Özer, Ahmed, *Kastamonu Fedâkârları*, ss. 75-135, Işık Yayınları, İzmir 2010.
- Palabıyık, Abdülkadir, "Hadisleri Açısından *Atabetü'l-hakâyık* Üzerine Bir İnceleme", *D.E.Ü. İlähiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XII, ss. 125-146, İzmir 1999.
- Polat, Selahattin, "Zayıf Hadislerle Amel", *Erciyes Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, ss. 83-109, Kayseri 1983.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbas el-Muttalibî el-Mekkî (v. 204/819), *Müsned*, Beyrut ts.
- Şahiner, Necmeddin, *Üç Feyizli Nur*, ss. 21-92, Şahdamar Yayınları, İzmir 2009.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub (v. 360/971), *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I-XX, Musul 1404/1983.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir (v. 310/923), *Târîh (Târîhü'r-rusül ve'l-mülûk veya Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk)*, I-V, Beyrut 1407.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (v. 321/933), *Şerhu Meâni'l-âsâr*, I-IV, Beyrut 1399.
- Tatlı, Bekir, *Âyet ve Hadislerde İsrâ ve Miraç Olayı*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 2008.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd (v. 204/819), *Müsned*, Beyrut ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (v. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh (Sünen)*, I-V, Beyrut ts.
- Topçu, Kemal, "Mehmet Feyzî Efendi'nin Sosyal İlişkileri", *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, ss. 72-82, Ziya Ofset, İstanbul 1998.